Uluslararasi Molla Hüsrev Sempozyumu
(18-20 Kasim 2011 Bursa)
–Bildiriler–

International Symposium on Mullā Khusraw
(18-20 November 2011 Bursa)
–Proceedings–

Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları

Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu (18-20 Kasım 2011 Bursa) –Bildiriler–
International Symposium on Mullā Khusraw (18-20 November 2011 Bursa) –Proceedings–
Editörler: T. Yücedoğru, O. Ş. Koloğlu, U. M. Kılavuz & K. Gömbeyaz
ISBN: 978-605-61689-4-9
1. Basım: Nisan 2013

© 2013 Bursa Büyükşehir Belediyesi

Bu eserin tüm yayın hakları Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne aittir.
Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz
ve elektronik ortama taşınamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bu kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu
yazarlarına aittir.

Dizgi ve Tashih : O. Ş. Koloğlu, U. M. Kılavuz & K. Gömbeyaz

Baskı : Star Ajans Reklam Grafik Matbaa Hizmetleri Tic. ve San. Ltd. Şti.
Tel: (0224) 249 33 20

Kapak Resmi:
Molla Hüsrev'i resmeden bir minyatür
(Muhtesibzâde Mehmed Belgrâdî, *Terceme-i Şekâ'ik-i Nu'mâniyye*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, no. 1263)
&
Molla Hüsrev'in *Düreru'l-Hukkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm* adlı eserinin kendi el yazması nüshasından bir kesit
(İstanbul, Köprülü Kütüphanesi, Fâzıl Ahmed Paşa, no. 563, vr. 13^{a})

Uluslararasi Molla Hüsrev Sempozyumu
(18-20 Kasim 2011 Bursa)
–Bildiriler–

International Symposium on Mullā Khusraw
(18-20 November 2011 Bursa)
–Proceedings–

Editörler/Editors

Tevfik Yücedoğru
Orhan Ş. Koloğlu
U. Murat Kilavuz
Kadir Gömbeyaz

BURSA 2013

Molla Hüsrev'in Belâgat İlimlerine Dair *Hâşiye ale'l-Mutavvel* Adlı Eseri

Musa Alak, Yrd. Doç. Dr.
İstanbul Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi
İstanbul, Türkiye

Fatih Sultan Mehmed'in "zamanın Ebû Hanîfesi" diyerek vezirlerine karşı kendisiyle iftihar ettiği Şeyhülislâm Molla Hüsrev (ö. 885/1480), daha çok fıkıh ve usûl-i fıkh alanlarındaki eserleriyle tanınmıştır. Ancak onun tefsir başta olmak üzere, kelâm, mantık ve belâgat ilimlerine[1] dair çalışmaları da vardır.

Molla Hüsrev'in belâgat ilimlerine dair çalışmalarının en hacimlisi ve en çok tanınmışı, *Hâşiye ale'l-Mutavvel* adlı eseridir. Bu eser, Kazvînî (ö. 739/1338)[2] tarafından Sekkâkî'ye (ö. 626/1229)[3] ait *Miftâhu'l-Ulûm*[4] adlı eserin

---

[1] Gönderdiğimiz tebliğ özetinde, bazı kütüphane kayıtları (Âtıf Efendi Kütüphanesi, no. 2823, vr. 116[b]-119[b]) ve araştırma eserlerinde (mesela: Koca, Ferhat, *Osmanlı Şeyhülislâmı Molla Hüsrev: Hayatı, Eserleri ve Görüşleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008, 73) Molla Hüsrev'e *Risâle fi'l-Vaz'* adında bir eser nispet edilmesine dayanarak, onun vaz' ilmine dair de eserinin bulunduğunu söylemiştik. Ancak zikredilen nüshayı incelediğimizde, onun yine Molla Hüsrev'e ait olan *Risâle fi'l-Velâ* adlı eser olduğunu gördük. İlgili yerlerde başka bir nüsha gösterilmediğinden, sonuç itibariyle, Molla Hüsrev'in vaz' ilmine dair müstakil bir çalışmasının bulunmadığını söyleyebiliriz. *Risâle fi'l-Velâ*'nın tahlil ve tahkiki için bk. Korkmaz, Ahmet Ali, *Molla Hüsrev'in 'Velâ' Hakkındaki Görüşleri ve Bu Konuda Osmanlı Âlimleri Arasında Yapılan Tartışmalar (Velâ Risaleleri Çerçevesinde)* (yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009; Özer, Hasan, "Molla Hüsrev'in *er-Risâle fi'l-Velâ*'sı, Molla Gürânî'nin Reddiyesi ve Molla Hüsrev'in Cevabı –Tahkikli Neşir–", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 24 (2010), 173-207.

[2] Ebü'l-Me'âlî Celâleddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî eş-Şâfi'î (ö. 739/1338). Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bk. Ziriklî, Hayreddîn, *el-A'lâm: Kâmûsü Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 15. bs., Beyrut 2002, VI, 192; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Mü'ellifîn: Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1993, III, 396-397; Yalar, Mehmet, *el-Hatîb el-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri* (doktora tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler

belâgat ilimlerine dair olan üçüncü kısmı özetlenerek meydana getirilen *Telhîsu'l-Miftâh*[5] adlı metne Teftâzânî'nin (ö. 792/1390)[6] yazdığı iki şerhten uzunu olan *Mutavvel*[7] üzerine yapılmış bir haşiye çalışmasıdır. Molla Hüsrev'in *Mutavvel*'i bizzat Teftâzânî'nin önde gelen öğrencilerinden olan Burhaneddîn

---

Enstitüsü, Bursa 1997, 8-35; Durmuş, İsmail, "Kazvînî, Hatîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXV, 156-157; Eyyûbî, Yâsîn, "Tercemetü'l-Müellif" (Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'* [nşr. Y. el-Eyyûbî] içinde), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2008, 10-21.

3 Ebû Yakub Sirâcüddîn Yusuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Ali el-Hârizmî es-Sekkâkî (ö. 626/1229). Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bk. Ziriklî, H., *a.g.e.*, VIII, 222; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, IV, 148-149; Durmuş, İ., "Sekkâkî, Ebû Ya'kûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVI, 332-334; Alak, Musa, *Kemalpaşazâde'nin Şerhu Tağyîri'l-Miftâh Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, 5-101.

4 Sarf, nahiv, belâgat (meânî ve beyân), mantık, arûz ve kâfiye ilimlerine dair bir eserdir. Tanıtımı ve üzerine yapılan çalışmalar hakkında bk. Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn* (haz. M. Şerefettin Yaltkaya & Kilisli Rifat Bilge), MEB Yayınları, Ankara 1943, II, 1762-1768; Brockelmann, Carl, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî* (çev. es-Seyyid Yakub Bekir & Abdülhalim en-Neccâr), el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitab, Kahire 1993, III, 250-268; Habeşî, Abdullah Muhammed, *Câmi'u'ş-Şurûh ve'l-Havâşî: Mu'cem Şâmil li-Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûha fi't-Türâsi'l-İslâmî ve Beyânü Şürûhihâ*, el-Mecmau's-Sekâfî, Abu Dabi 2004, III, 1770-1778; Benli, Mehmet Sami, "Miftâhu'l-Ulûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXX, 20-21; Alak, M., *a.g.e.*, 35-101.

5 *Miftâhu'l-Ulûm*'un belâgate (meânî ve beyân) dair olan üçüncü kısmının ihtisarıdır. Medreselerin ders kitaplarından olduğu için yüzlerce yazma nüshası mevcuttur. İlk defa Kalküta'da 1813'te basılan eserin daha sonra da çeşitli neşirleri yapılmış (İstanbul 1260, 1275, 1280; Kahire 1297, 1303, 1304, 1306, 1310, 1323, 1324; nşr. Abdurrahman el-Berkûkî, Kahire 1322, 1332; Beyrut 1302; Delhi 1305; Kum 1363); üzerinde şerh, haşiye, talik, ihtisar, nazma çekme, şevahid, tercüme şeklinde çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Bk. Durmuş, İ., "Kazvînî, Hatîb", 156-157. Bu çalışmaların listesi için bk. Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, I, 473-479; Brockelmann, C., *a.g.e.*, III, 254-268; Habeşî, A. M., *a.g.e.*, I, 622-643; Yalar, M., *a.g.e.*, 83-92; Eyyûbî, Y., "Telhîsu'l-Miftâh Aksâmüh[ü] Mevzû'âtüh[ü] Şurûhuh[ü] ve Havâşîh[i]" (Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh* içinde), 22-33.

6 Sadeddîn Mesud b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390). Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bk. Ziriklî, H., *a.g.e.*, VII, 219; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, III, 849; Özen, Şükrü, "Teftâzânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XL, 299-308.

7 Teftâzânî, ferağ kaydında bizzat kendisinin bildirdiğine göre, bu eseri yazmaya Ramazan 742 (Şubat-Mart 1342) Pazartesi günü Cürcâniye'de başlamış, yaklaşık beş buçuk altı yıllık bir çalışma sonunda 11 Safer 748 (23 Mayıs 1347) Çarşamba günü Herat'ta tamamlamıştır. Bk. Teftâzânî, Sadeddîn Mesud b. Ömer, *el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-Ulûm* (nşr. Abdülhamid Hindâvî), 2. bs., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2007, 741.

Haydar el-Herevî'den (ö. 821-830/1418-1426 arası)[8] okumuş olması, onun haşiyesine ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Tebliğimizde önce Molla Hüsrev'in belâgate dair olan diğer eserlerini kısaca tanıtacak, ardından *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'i; adı, Molla Hüsrev'e aidiyeti, başı ve sonu, yazılış tarihi ve sebebi, muhtevası, nüshaları, kaynakları, metot ve üslubu gibi çeşitli açılardan tahlil etmeye çalışacağız.

I. Molla Hüsrev'in Belâgate Dair Diğer Eserleri

Kütüphane kayıtlarında ve biyografik/bibliyografik eserlerde, Molla Hüsrev'in, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'den başka, belâgate dair dört eseri zikredilmektedir. Bunlardan ilk ikisinin nüshaları bulunmakla beraber, son ikisinin nüshaları tespit edilememiştir.

I.1. *Nakdü'l-Efkâr fî Reddi'l-Enzâr*

Aslen Anadolulu olup memleketinde yetiştikten sonra Acem diyarına giden, orada Teftâzânî ve Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413)[9] gibi âlimlerden ders alan ve daha sonra Kahire'ye yerleşen, münazaracılığı ile meşhur el-Alâ er-Rûmî adlı âlim (ö. 841/1438),[10] muhtemelen 835-839 (1431-1435) yılları

---

[8] Burhaneddîn Haydar b. Muhammed el-Hâfî el-Herevî (ö. 821-830/1418-1426 arası). Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bk. Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed, *Buğyetü'l-Vu'ât fî Tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim), 2. bs., Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979, I, 549; Taşköprîzâde, Ebü'l-Hayr İsâmüddîn Ahmed Efendi, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* (nşr. A. Suphi Furat), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985, 59; Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâ'iku'ş-Şekâ'ik* (*Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri*, c. I içinde haz. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, 83.

[9] Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413). Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bk. Ziriklî, H., *a.g.e.*, V, 7; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, II, 515-516; Gümüş, Sadreddin, *Seyyid Şerif Cürcânî*, İSAV Neşriyatı, İstanbul 1984; a.mlf., "Cürcânî, Seyyid Şerif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VIII, 134-136.

[10] Ebü'l-Hasan Alâeddîn Ali b. Muslihuddîn Musa b. İbrahim er-Rûmî el-Hanefî (ö. 841/1438). Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bk. Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed, *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1992, VI, 41-42; Süyûtî, *a.g.e.*, II, 208-209; Taşköprîzâde, *a.g.e.*, 47; Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, 47. Kaynaklarda Koçhisârî'nin bu zatla karıştırıldığı ve adının Alâeddîn Ali el-Koçhisârî şeklinde verildiği görülmektedir. Bk. Taşköprîzâde, *a.g.e.*, 105-106; Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, 123-124. Hâlbuki Koçhisârî'nin adı, *Keşfü'r-Rumûz* adlı eserinin mukaddimesinde bizzat kendisinin söylediğine göre, Şemseddîn Muhammed b. Ali el-Hisârî'dir ve o da, Molla Hüsrev gibi, Teftâzânî'nin öğrencisi Burhaneddîn Haydar

arasında[11] Sultan II. Murad'a ithafen bir risale yazmış, risalenin mukaddimesinde Sultan'ın ilme ve âlime değer verdiğini, bundan dolayı etrafında, aralarında gerçek âlimler de bulunmakla beraber, pek çok sahte âlimin toplandığını, gerçeklerle sahtelerin birbirinden ayrılması için 6 ilme (tefsir, hadis, fıkıh, usûl-i fıkh, belâgat, mantık) dair 10'ardan toplam 60 soru hazırladığını, bu soruların cevaplarını bilenlerin gerçek, bilmeyenlerin ise sahte âlim olduğunu belirtmiş ve işi bir meydan okuma havasına sokmuştur. Risalenin nüshaları mevcuttur.[12] Başı şöyledir:

بسم الله الرحمن الرحيم. الحمد لله الذي رَبَطَ نظامَ العالَمِ بالعدل و الإحسان، و كَسَرَ بالدولةِ القاهرةِ سَوْرَةَ شوكةِ أهلِ البغيِ و العُدوان، ... أما بعد: فإنّ فضيلةَ العلومِ امتازتْ بين سائرِ الفضائلِ شرفًا و سُمُوًّا، ... سلطان مراد خان ... فلمّا اشتهر السلطانُ الأعظمُ، و السلطانُ المعظّمُ، بكمالِ الكرمِ و الإنعامِ، و بَلَغَ صِيتُ سخاوتِه إلى جميعِ جوانبِ الأرضِ و السماواتِ: تَوَجَّهَ من أربابِ الفضائلِ و الكمالاتِ، و مَنْ تَشَكَّلَ بشكلِهم من أصحابِ الجهلِ و الخرافاتِ، إلى المملكةِ العثمانيةِ حُرِسَتْ عن الآفاتِ و الْبَلِيَّاتِ ... فلمّا جَرَى الحالُ، على هذا المِنوال: كتبتُ هذه البِضاعةَ الْمُزْجاةَ، و جعلتُ إلى تلك الحضرةِ مِرْقاةً، حتى يكونَ ما به التمييزُ بين الْعُلَمَاءِ الْمُسْتَعِدِّينَ، و بين السُّفَهَاءِ الْمُشْتَبِهِينَ، و هي مشتملةٌ من النِّكاتِ غرائبَها، و

el-Herevî'nin öğrencisidir. Bk. Koçhisârî, Alâeddîn Ali b. Musa, *Keşfü'r-Rumûz ve Fethu Bâbi'l-Künûz (Hâşiye alâ Şerhi'l-Miftâh li't-Teftâzânî)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, no. 2836, vr. 1[b]; Fatih, no. 4582, zahriye. Koçhisârî'nin vefat tarihini bilmiyoruz, ancak *Keşfü'r-Rumûz*'un telifi 828/1425'te tamamlandığına göre (bk. *Keşfü'r-Rumûz ve Fethu Bâbi'l-Künûz*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, no. 2836, vr. 178[b]) o tarihten sonra vefat etmiş olmalıdır. Bu eserin dikkatli bir şekilde taranmasıyla Koçhisârî'nin hayatı hakkında başka bilgilerin de elde edilebileceğini umuyoruz.

11 Sehâvî'nin bildirdiğine göre, el-Alâ er-Rûmî, o yıllarda Anadolu'ya gelmiştir. Bk. Sehâvî, *a.g.e.*, VI, 42.

12 Görebildiğimiz nüshalar: i. *Risâletü'n-Nikât ve'l-Es'ile*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, no. 277, vr. 1[b]-20[b] (Risale 6. faslın 8. bahsiyle bitiyor. Son 2 bahis eksik); ii. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa no. 44, vr. 0[b]-2[a] (Sadece mukaddimesi var. Devamındaki Molla Sirâcüddîn'in risalesinde el-Alâ er-Rûmî'nin soruları aynen iktibas edildiği için risalenin devamını istinsah etmeye ihtiyaç duyulmamış olmalıdır). Göremediğimiz nüshalar: i. *Es'ile ale'l-Fünûn*, Amasya İl Halk Kütüphanesi, no. 1849, vr. 197[b]-209[b]; ii. *Es'iletü Alâ'iddîn er-Rûmî*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, no. 1404, 55 vr. Taşköprîzâde, bu risalenin, dedesi Hayreddîn Halil Efendi tarafından istinsah edilen nüshasının kendi yanında olduğunu söylüyor. Bk. Taşköprîzâde, *a.g.e.*, 47; Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, 47.

من المسائلِ عجائبَها، من «الكشّافِ» و «الهِدايةِ»، و الأحاديثِ النبويّةِ، و غيرِها من «شرحِ المفتاح» و «الشرحِ الْعَضُدِيِّ» و غيرِهما من المَعقولات، و ذِكْر الاعتراضاتِ على هذه الكتبِ المَذكورةِ، فمَنْ قَدَرَ على كِفايةِ الجوابِ: فهو من أهلِ العلمِ و الصوابِ، و إلَّا: فعِلْمُه كسَرَابٍ، ...

Bu risaleye karşı önce Molla Sirâcüddîn[13] adlı âlim, *Kâşifetü'ş-Şübühâti'l-Alâ'iyye* adlı bir risale yazmış; el-Alâ er-Rûmî'nin sorularının her birine önce cevap vermiş, sonra kendisi de ona birtakım karşı sorular yöneltmiştir. Molla Sirâcüddîn, bu risalesini Evâil-i (1-10) Ramazan 839 (19-28 Mart 1436) tarihinde Sultan II. Murad'ın kütüphanesine hediye etmiştir.[14] Bir kısmı Molla Hüsrev'e nispet edilmekle beraber bu risalenin de nüshaları mevcuttur.[15] Başı şöyledir:

بسم الله الرحمن الرحيم. الحمد لله الذي وَفَّقَ مَنْ شاء لِلتَّعَدِّي عن طَوْرِ الْجَدَلِ و الْخِصَامِ، و طَهَّرَ نُفُوسَهم عن رَذِيلَةِ حُبِّ الْغَلَبَةِ على الأقرانِ بالإلزامِ و الإفحامِ، ... أمّا بعدُ:

---

[13] Bazı kütüphane ve zahriye kayıtlarında (Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin, no. 370) bu zatın adı "Nişancı Sirâcüddîn Bey" veya "Sirâcüddîn et-Tevkî'î" şeklinde zikredilmektedir. Ancak kanaatimizce, Hocazâde'nin talebelerinden olup Fatih Sultan Mehmed Döneminde nişancılık yapan ve genç yaşta vefat ettiği belirtilen Molla Sirâcüddîn'in (Bk. Taşköprîzâde, *a.g.e.*, 196-197; Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, 214-215) 839 (1436) yılında telif edilen bu eseri yazmış olması mümkün değildir. Zira onun hocası olan Hocazâde'nin (ö. 893/1488) bile 838 (1434) yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Bk. Taşköprîzâde, *a.g.e.*, 126-139; Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, 145-158; Köse, Saffet, "Hocazâde Muslihuddin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XVIII, 207-209. Biyografi kaynaklarında eserleri arasında zikredilmemekle baraber, bizce bu risalenin müellifinin, Sultan II. Murad döneminde (824-848/1421-1444, 850-855/1446-1451) Edirne'ye gelip Halebî Medresesi'ne müderris olarak adını veren ve Fatih Sultan Mehmed döneminin (848-850/1444-1446, 855-886/1451-1481) başlarında vefat eden Sirâcüddîn Muhammed b. Ömer el-Halebî (bk. Taşköprîzâde, *a.g.e.*, 168; Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, 187-188; Baltacı, Cahid, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. bs., İstanbul 2005, I, 449-450) olması daha büyük bir ihtimaldir.

[14] Molla Sirâcüddîn, Muhammed b. Ömer el-Halebî, *Kâşifetü'ş-Şübühâti'l-Alâ'iyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi no. 91 (Molla Hüsrev adına *Ecvibetü Molla Hüsrev alâ Es'ileti ale'r-Rûmî* adıyla kayıtlı), vr. 280[a] (*Kâşife*'nin zahriyesi).

[15] Görebildiğimiz nüshalar: i. Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin, no. 370, vr. 1[a]-50[a]; ii. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, no. 2750, vr. 56[b]-111[b]; iii. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, no. 91, vr. 280[a]-374[a]; iv. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, no. 44, vr. 2[b]-67[b] (5. faslın 9. bahsinden sonrası eksik). Göremediğimiz nüsha: Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi, no. 115, 106 vr.

فهذه عُجَالَةٌ حَرَّرْتُها على مُحَاذَاةِ ما في الرسالةِ التي أَنْشَأَها سَيِّدُ الْمُنَاظِرِينَ، و قُدْوَةُ الْمُبَاحِثِينَ، مَوْلَانَا عَلَاءُ الْمِلَّةِ و الدِّينِ، الشَّهِيرُ بـ«الْعَلَاءِ الرُّومِيِّ» من إِيرَادَاتٍ شَتَّى من أنواعِ العلومِ إلى كلِّ من يَنْتَسِبُ إلى اقتناصِ شَوَارِدِ المَجهولِ من مَوَارِدِ العلومِ، رَدَدْتُها مُتَمَسِّكًا بعُرْوَةِ الإنصافِ، مُتَجَنِّبًا في ذلك من الْجَوْرِ و الاعتسافِ، ... و هذا الفقيرُ بعدَ ما تَكَلَّمَ في الجوابِ عمَّا أَوْرَدَه من السؤالِ، و فَرَّعَ عمّا يَتَعَلَّقُ بكلٍّ ممّا هنالك من الْقِيلِ و الْقَالِ، قد قَرَنَ بأكثرِ تلك الرُّدُودِ بإزاءِ كلِّ بحثٍ من أَبْحَاثِه بحثًا شريفًا إذا أَنْصَفَ الناظرُ فيه يَعْتَرِفُ بأنّه هو الْأَنْفَعُ لِذَوِي الْحِجَى، ... لا جَرَمَ جَعَلْتُ هذه الْعُجَالَةَ الْمُشْتَمِلَةَ على أَجْوِبَةِ تلك الْأَسْوِلَةِ الْمُسَمَّاةِ «كَاشِفَةَ الشُّبُهَاتِ الْعَلَائِيَّةِ» على تلك الْعَتَبَةِ الْعَلِيَّةِ الْغَالِيَةِ، ... سلطان مراد خان ...

Molla Sirâcüddîn'in risalesini inceleyen Molla Hüsrev, Evâil-i (1-10) Muharrem 840 (16-25 Temmuz 1436) tarihinde *Nakdü'l-Efkâr fî Reddi'l-Enzâr* adlı bir risale yazmaya karar vermiş ve yaklaşık iki aylık bir çalışmanın sonunda Evâhir-i (21-29) Safer 840 (4-12 Eylül 1436) tarihinde bitirmiştir.[16] Molla Hüsrev risalesinde önce (قال المولى الباحث) diyerek el-Alâ er-Rûmî'nin sorularını, sonra (قال المولى المجيب) diyerek Molla Sirâcüddîn'in cevaplarını ve karşı sorularını aynen nakleder; en sonunda da (يقول الفقير) diyerek Molla Sirâcüddîn'in cevaplarını değerlendirir ve her ikisinin sorularına kendi cevaplarını verir; bir nevi ikisi arasında hakemlik yapar. Molla Hüsrev'in risalesinde diğer ikisinden farklı olarak Sultan'a ithaf bulunmaz. Bu risalenin de çok sayıda nüshası mevcuttur.[17] Başı şöyledir:

---

[16] Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmûz, *Nakdü'l-Efkâr fî Reddi'l-Enzâr*, Âtıf Efendi Kütüphanesi, no. 276, vr. 161[b]; Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no. 2987, vr. 106[b]; Kılıç Ali Paşa, no. 525, vr. 80[b].

[17] Görebildiğimiz nüshalar: i. Âtıf Efendi Kütüphanesi, no. 276, vr. 103[b]-161[b]; ii. Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, no. 2066, vr. 29[b]-107[b]; iii. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no. 2987, vr. 71[b]-106[b]; iv. Süleymaniye Kütüphanesi, Giresun Yazmaları, no. 92, vr. 1[b]-62[b] (Zahriyesindeki kayda göre, Molla Hüsrev'in kendi hattıdır. Ancak hutbesinin baş tarafı, diğer nüshalarınkinden farklıdır: [بسم الله الرحمن الحيم. الحمد لله الذي كرّم بني آدم بالعقل القويم، من شاء منهم بالطبع السليم و الذهن المستقيم، فخلّصه عن شَيْنِ المَغلوبيّة و الإفهام، و طَهَّرَه عن حُبِّ الغالبيّة و الإلزام. و الصلاة و السلام على سيدنا محمدٍ الناهي عن علمٍ يُجَارَى به العلماءُ، ...]. Dolayısıyla Molla Hüsrev'in, hutbenin bir kısmını sonradan değiştirdiği anlaşılıyor. Ayrıca bu nüshada teliften ferağ kaydı da bulunmamaktadır); v. Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, no. 525, vr. 26[b]-80[b]; vi. Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, no.

بسم الله الرحمن الرحيم. رَبِّ أَوْزِعْنِي أنْ أَشْكُرَ نعمتَك التي أنعمتَ عليَّ من التَّخْلِيَةِ عن وَصْمَةِ الاعتسافِ، و التَّحْلِيَةِ بحِلْيَةِ الإنصافِ، و التَّجْنِيبِ عمَّا تَقْلَاه من اللَّدَدِ، و التَّقْرِيبِ إلى ما تَرْضَاه من السَّدَدِ، و صَلِّ على سَنَدِنا محمدٍ النَّاهِي عن علمٍ يُجَارَى به العلماءُ، أو يُمَارَى به السفهاءُ، أو يُصْرَفُ به إلى العالمِ وجوهُ الأغنياءِ و الأمراءِ، و على آله الذين لم يُوجَدْ في قلوبِهم غِلٌّ للذين آمنوا، و أصحابِه الفائزين بالْحُسْنَى و زيادةٍ بما أَحْسَنُوا. أمّا بعدُ: فقد أَنْشَأَ قُدْوَةُ الْمُنَاظِرِينَ، و أُسْوَةُ الْمُبَاحِثِينَ، مَوْلَانَا عَلَاءُ الْمِلَّةِ والدِّينِ، الشهيرُ بـ«الْعَلَاءِ الرُّومِيِّ» رسالةً من أَسْوِلَةٍ شَتَّى في العلومِ الْمُتَفَرِّقَةِ، إلى كلِّ مَنْ يَنْتَمِي إلى دَفْعِ الشُّبَهِ الْمُتَطَرِّقَةِ. و عَلَّقَ عليها سَيِّدُ الْمُحَقِّقِينَ، و سَنَدُ الْمُدَقِّقِينَ، مَوْلَانَا سِرَاجُ الْمِلَّةِ و الدِّينِ، تَعْلِيقَةً مشتملةً على الْأَجْوِبَةِ اللَّطِيفَةِ، و مَجَلَّةً مُتَضَمِّنَةً لِلْأَسْوِلَةِ الشريفةِ. و العبدُ الفقيرُ لَمَّا نَظَرَ فيها، و اسْتَفَادَ بقَدْرِ فَهْمِه منها: نَبَضَتْ منه عُرُوقُ عَصَبَةِ الحقِّ المُبينِ، و انْبَعَثَ عنه هِمَّةُ الْإِنْسِلَاكِ في سِلْكِ الْعُلَمَاءِ المُسْتَعِدِّينَ، ... فَأَجَبْتُ عن الْمَبَاحِثِ بأَجْوِبَةٍ تَرْتَضِيها أُولُو النُّهَى، و تَعَرَّضْتُ بأَجْوِبَةِ الفاضلِ الْمُجِيبِ بما يَقْبَلُه الْمُمَيِّزُونَ بين الشمسِ والسُّهَى، ثم أَجَبْتُ عن الْأَسْوِلَةِ التي أَوْرَدَها الفاضلُ المُجيبُ على المولى المُناظرِ بأَجْوِبَةٍ لا يَسْتَتِرُ حَقِّيَّتُها على العارفِ النَّاظِرِ، مُسْتَعِينًا في كُلِّه بالْمَلِكِ الْعَلَّامِ، و مُسْتَشْهِدًا في جُلِّه بكلامِ العلماءِ الْأَعْلَامِ، ...

Molla Hüsrev, risalesinin adını mukaddimede değil, ferağ kaydında zikreder (Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, no. 525, 81[a]-81[b]):

هذا آخِرُ ما قَصَدْتُ إيرادَه من «نَقْدِ الْأَفْكَارِ فِي رَدِّ الْأَنْظَارِ»، مُسْتَعِيذًا بالله من أنْ أَدَّعِيَ عِلْمًا بشيءٍ لا أَعْلَمُه، ... قد وَقَعَ الفَراغُ من تأليفِه في أواخرِ صفر من سنة أربعين وثمانِمائة، و قد كان الْعَزْمُ عليه في أوائلِ محرم من تلك السَّنَةِ. الحمدُ لله على أنْ وَفَّقَنا عليه، و هَدَانا إليه، و هو حسبي ونعم الوكيل.

Molla Hüsrev'in risalesinin, elimizde mevcut olan nüshasına (Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, no. 525) göre, bölümleri şöyledir: Mukaddime (29[b]-30[a]); Birinci Fasıl: Tefsir İlmi (30[a]-41[a]); İkinci Fasıl: Hadis İlmi (41[a]-52[a]); Üçüncü Fasıl: Fıkıh İlmi (52[a]-56[b]); Dördüncü Fasıl: Usûl-i fıkh İlmi (56[b]-66[a]); Beşinci Fasıl: Belâgat İlmi (66[a]-74[a]); Altıncı Fasıl: Mantık İlmi (74[a]-81[a]);

784, vr. 105[b]-147[b]. Göremediğimiz nüsha: Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, no. 309, 53 vr.

Ferağ: (81[a]-81[b]).[18]

Görüldüğü gibi risalenin beşinci faslı belâgat ilimlerine dair 10 soru ve cevaplarından oluşmaktadır.

I.2. *Hâşiye alâ Evveli Şerhi'l-Miftâh li's-Seyyid*

Molla Hüsrev'in torununun oğlu Hüsrevzâde Efendi'nin (ö. 1020/1611)[19] hattıyla yazılı olan bir mecmuada yer alan ve tek nüshası (Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, no. 3650, vr. 134[b]-141[a]) bulunan bu eser, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eseri üzerine, *el-Misbâh fî Şerhi'l-Miftâh* adıyla yazdığı şerhin baş tarafları üzerine yapılmış bir haşiye çalışmasıdır.[20] Başı şöyledir:

قوله: (رَتَّبَ كتابَه ...) «الترتيبُ» في اللغة: وضعُ كلِّ شيءٍ بمرتبتِه، و في الاصطلاح: جعلُ الأشياءِ الكثيرةِ بحيثُ يُطْلَقُ عليها الواحدُ، فـ«ترتيبُ الكتابِ» باعتبارِ أجزائِه ...

I.3. *Şerhu Telhîsi'l-Miftâh*

Mecdî'nin, "*tetebbu-i kütüb-i mu'tebere-i mütedâvele eyleyen ekâbir-i ulemânın birisinin hattından*" naklettiğine göre, Molla Hüsrev'in "*Telhîs nâm kitâba şerhi*" vardır.[21] Ancak kütüphanelerimizde bu eserin herhangi bir nüshasını tespit edemedik.

I.4. *Hâşiye alâ Şerhi'l-Miftâh li's-Sa'd*

Kâtib Çelebi, Teftâzânî'nin *Şerhu'l-Miftâh* adlı eseri üzerine yazılmış haşiyeleri sayarken, Molla Hüsrev'in de bu eserin baş tarafları üzerine yapılmış bir haşiye çalışması olduğunu söyler.[22] Ancak kütüphanelerimizde bu eserin de herhangi bir nüshasını tespit edemedik.

---

[18] Kâtib Çelebi de bu risaleden bahsetmekte, ancak –şayet ibarede bir bozukluk yoksa– Molla Sirâcüddîn'in risalesi ile Molla Hüsrev'inkini birbirine karıştırmaktadır. Bk. Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, II, 1973.

[19] Hüsrevzâde Hüsrev b. Mustafa b. Mehmed (ö. 1020/1611). Hayatı hakkında bilgi için bk. Nevîzâde Ataullah Efendi Atâî, *Hadâiku'l-Hakâyık fî Tekmileti'ş-Şakayık*, (*Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri*, c. II içinde haz. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, 542-543.

[20] Eser eksik olabilir. Çünkü bu mecmuada, Hüsrevzâde Efendi'nin birçok eseri istinsah etmeye başlayıp yarım bıraktığı görülmektedir.

[21] Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, 138.

[22] Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, II, 1765.

II. *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'in Tahlili

II.1. Adı

Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'e yazdığı mukaddimede eserine herhangi bir isim vermemektedir. Ancak *Hâşiye ale't-Telvîh* adlı eserinde bu eserine atıfta bulunurken "*Havâşi'l-Mutavvel*" adını kullanmaktadır.[23] Bununla birlikte kütüphane kayıtlarında ve biyografik/bibliyografik eserlerde daha çok "*Hâşiye ale'l-Mutavvel*" adı görülmektedir. Vikaye ve zahriye kayıtlarında ise, aşağıda eserin nüshalarını tanıttığımız yerde görüleceği üzere, "*Hâşiye ale'l-Mutavvel*", "*Hâşiyetü'l-Mutavvel*", "*Hâşiye-i Mutavvel*", "*Kitâbü Hâşiyeti'l-Mutavvel*", "*Havâşin ale'l-Mutavvel*", "*Monla Hüsrev Efendi*", "*Molla Hüsrev ale'l-Mutavvel*", "*Monla Hüsrev ale'l-Mutavvel*", "*Hâşiye-i Molla Hüsrev ale'l-Mutavvel*", "*Hâşiye-i Mevlânâ Hüsrev li'l-Mutavvel*", "*Mutavvel Hâşiyesi Monla Hüsrev*" gibi isimler kullanılmaktadır.

II.2. Molla Hüsrev'e Aidiyeti

Hâşiye ale'l-Mutavvel'in Molla Hüsrev'e aidiyetinde herhangi bir şüphe yoktur. Zira yukarıda da geçtiği gibi, bizzat kendisi onu başka eserlerinde zikretmekte, ilk kaynaklardan itibaren biyografik/bibliyografik kaynaklarda ona bu isim veya muhteva ile nispet edilmekte ve kütüphanelerde bulunan onlarca nüsha hep onun adına kaydedilmektedir.

II.3. Başı ve Sonu

Bilindiği gibi geçmiş âlimlerimizden pek çoğu eserlerinde kendi isimlerini zikretmemekte, bu ise, eserlerin, yazarlarına nispetinde birçok probleme sebep olmaktadır. Molla Hüsrev de, eserlerinin bir kısmında ve bu arada *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'de kendi adını zikretmemektedir. Bundan dolayı kütüphane kayıtlarında müellif adı belirtilmeyen, yanlışlıkla Molla Hüsrev'e veya başkalarına nispet edilen *Hâşiye ale'l-Mutavvel* nüshalarının tespitinde, eserin özellikle başının ve sonunun karşılaştırılması araştırmacılara yardımcı olacaktır.

Aşağıda, aynı zamanda Molla Hüsrev'in edebî üslubuna da bir nümune olmak üzere, eserin başından ve sonundan bir miktarını vereceğiz. Bununla birlikte, nüshaları tanıtacağımız yerde de görüleceği üzere, eserin bazı

[23] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale't-Telvîh* (Hasan Çelebi'nin *Hâşiye ale't-Telvîh*'inin kenarında), Esad Efendi Matbaası, İstanbul 1284, I, 15, 46, 164.

nüshalarında mukaddimenin atlanarak doğrudan haşiyelerin başladığı kısma geçildiğine, bazılarında ise son tarafın eksik olduğuna araştırmacıların dikkatini çekmek istiyoruz.

II.3.1. Başı

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدَانَا إِلَى تَلْخِيصِ الْمَعَانِي بِمِفْتَاحِ الْبَيَانِ، وَ حَدَانَا إِلَى إِيضَاحِ الْمَبَانِي بِمِصْبَاحِ التِّبْيَانِ. وَ الصَّلَاةُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ الْمُؤَيَّدِ بِأَسْرَارِ الْبَلَاغَةِ دَلَائِلِ إِعْجَازِهِ، وَ الْمُشَيَّدِ أَرْكَانُ الدِّينِ بِمَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَعَ نِهَايَةِ إِيجَازِهِ، وَ عَلَى آلِهِ مَصَابِيحِ أَنْوَارِ التَّنْزِيلِ، وَ صَحْبِهِ مَفَاتِيحِ أَسْرَارِ التَّأْوِيلِ، مَا هَدَرَ الْحَمَامُ عَلَى الْعَرْعَرِ وَنَاحَ، وَ تَضَوَّعَ الْعَرَارُ فِي النَّجْدِ وَفَاحَ.

أمّا بعدُ: فإنَّ أَوْلَى ما يَلِيقُ أنْ يُصْرَفَ إليه الْهِمَمُ، و أَعْلَى ما يَحِقُّ أنْ يَضَعَه الْأُمَمُ على الْقِمَمِ: ما يُتَوَصَّلُ به إلى أسرارِ «الكتابِ الحكيمِ»، و يُتَوَسَّلُ به إلى أنوارِ «الخِطابِ الكريمِ»، الذي لا يَبْلُغُ عابرٌ عَبْرَه، و لا غَائِصٌ قَعْرَه، وهو: «علمُ المَعاني والبيانِ»، الْمُوقِفُ على نُكَتِ نَظْمِ «القرآنِ»، و النَّاشِرُ لِفَرَائِدِه المَكنونةِ، و النَّاثِرُ لِغَرَائِدِه المَخزونةِ، بل: الْمِرْقَاةُ المَنصوبةُ لاعتلاءِ ذُرَى حقائقِه، و الْمِشْكَاةُ المَرفوعةُ لاجتلاءِ غُرَى دقائقِه، ...

... قال الشارحُ النِّحْرِيرُ -تَغَمَّدَه الله تعالى بغُفْرَانِه-: (الحمدُ لله الذي أَلْهَمَنا حقائقَ المَعاني و دَقَائِقَ البيانِ). أقول: حَمِدَ اللهَ تعالى على بعضِ إنعاماتِه الخاصّةِ الْمُنَاسِبِ للمَقصودِ رِعَايَةً لِبَرَاعَةِ الْاِسْتِهْلَالِ. و أَرَادَ بـ«الْإِلْهَامِ» معناه اللُّغَوِيَّ -أعني: «إلقاءَ المعنى في الرُّوعِ بطريقِ الْفَيْضِ أو الْاِسْتِفَاضَةِ»-، لا: المعنى الاصطلاحيَّ، لأنَّ حصولَ العلمِ بـ«حقائقِ المَعاني» و«دقائقِ البيانِ» على أيِّ معنًى حُمِلَا من المَعاني المُناسِبةِ -كما سيأتي-: ليس بطريقِ الْفَيْضِ أو الاستفاضةِ ...

II.3.2. Sonu

... قال: (و فيه ما فيه). أقول: رُوِيَ عنه -رحمه الله تعالى- أنه قال: «يعني لو سُلِّمَ ما ذَكَرَ فهو لا يُفِيدُ إلَّا عَدَمَ كَوْنِ لفظِ "الْمَبْنِيَّةِ" حقيقةً، بناءً على انتفاءِ قَيْدِ الْحَيْثِيَّةِ، بمعنى: "أنَّه مُستعمَلٌ فيما وُضِعَ له، لكنْ لا من حيثُ إنّه موضوعٌ له"، و هذا لا يُوجِبُ كَوْنَه مُستعمَلًا في غيرِ ما وُضِعَ له، فلا يُوجِبُ كَوْنَه مَجَازًا». و فيه بَحْثٌ، لأنَّ اللَّفْظَ المُستعمَلَ إذا لم يَكُنْ حقيقةً أو كنايةً يَجِبُ أنْ يكونَ مجازًا، لأنَّ اللفظَ بعد الاستعمالِ لا يَخْلُو عنها، كما سَيُصَرِّحُ به الشارحُ.

II.4. Yazılış Tarihi

Molla Hüsrev'in *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'i ne zaman yazdığına dair eserin kendisinde herhangi bir ipucu bulamadık. Ancak Taşköprîzâde'nin bildirdiğine göre, o bu eserini Edirne'de Şah Melek Medresesi'nde müderrisken yazmış ve incelemesi için o sıralarda Edirne'ye gelmiş bulunan Seyyid Ahmed el-Kırîmî'ye (ö. 879/1474-75)[24] göndermiştir. Kırîmî, eserin kenarlarına Molla Hüsrev'e reddiye mahiyetinde sözler yazmış, bunun üzerine Molla Hüsrev, Kırîmî'yi evine ziyafete davet etmiş ve şehrin âlimlerini toplamıştır. Sonra da *Hâşiye*'sini getirterek Kırîmî'nin itirazlarını zikretmiş ve cevaplarını vermiştir. Kırîmî de âlimlerin huzurunda onun cevaplarını kabul ederek yaptığından dolayı özür dilemiştir.[25]

Şah Melek Medresesi'nin 832 (1428-29) yılı civarında inşa edildiği bildirilmektedir.[26] Dolayısıyla Molla Hüsrev'in, o tarihten önce o medreseye müderris olması mümkün değildir. O, Halebî Medresesi'nde müderrislik yapan kardeşi vefat edene kadar bu medresede göreve devam etmiş, kardeşinin vefatı üzerine onun yerine adı geçen medreseye tayin edilmiştir.[27] Kaynaklarda kardeşinin adı ve vefat tarihi belirtilmemektedir. Ancak Taşköprîzâde, dedesi Hayreddîn Halil Efendi'nin (ö. 879/1474-75)[28] o sırada Molla Hüsrev'in kardeşinin öğrencisi olduğunu, vefatı üzerine de yerine geçen Molla Hüsrev tarafından, o sırada Bursa'da Çelebi Mehmed Medresesi'nde (Sultaniye Medresesi) müderris olan Fenârîzâde Yusuf Bâlî Efendi'ye gönderildiğini bildirmektedir.[29] Yusuf Bâlî Efendi ise, kardeşi Mehmed Şâh'ın[30] vefatı üzerine 839 (1435-36) yılında adı geçen medreseye tayin edilmiştir. Dolayısıyla Molla Hüsrev'in Halebî Medresesi'ne tayininin en erken tarihi 839 (1435-36) yılıdır. Yusuf Bâlî Efendi, bir süre Bursa kadılığı da yaptıktan sonra 846 (1442-43)

---

[24] Seyyid Ahmed b. Abdullah el-Kırîmî (ö. 879/1474-75). Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bk. Taşköprîzâde, *a.g.e.*, 82-83; Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, 101-102; Ziriklî, H., *a.g.e.*, I, 159-160; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, I, 185.

[25] Taşköprîzâde, *a.g.e.*, 117; Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, 136.

[26] Baltacı, C., *a.g.e.*, I, 250-251.

[27] Taşköprîzâde, *a.g.e.*, 117; Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, 136.

[28] Hayreddîn Halil b. Kâsım (ö. 879/1474-75). Hayatı hakkında bilgi için bk. Taşköprîzâde, *a.g.e.*, 120-123; Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, 139-142.

[29] Taşköprîzâde, *a.g.e.*, 117; Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, 136.

[30] Mehmed Şâh b. Molla Fenârî (ö. 839/1435-36). Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bk. Taşköprîzâde, *a.g.e.*, 33; Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, 56-57; Deliçay, Tahsin, "Mehmed Şah Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, 529-530.

yılında vefat etmiştir.[31]

Yûsuf Bâlî Efendi'nin Bursa kadılığına tayin tarihini bilmediğimizden vefat tarihini esas alırsak, Molla Hüsrev'in *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'i 832-846 (1428-1443) yılları arasında yazdığını söyleyebiliriz.

II.5. Yazılış Sebebi

Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'e yazdığı mukaddimede, eserin yazılış sebeplerini ve aşamalarını, mantıkî silsileye de dikkat ederek, edebî bir üslupla anlatmaktadır. Bunları şu şekilde maddeler hâlinde özetleyebiliriz:

1. En çok gayret sarf edilmesi ve toplumlar tarafından zirveye konulması gereken ilim, kendisiyle Kur'ân-ı Kerîm'in sırlarına ve nurlarına ulaşılan "Meânî ve Beyân" ilmidir.[32]

2. "Meânî ve Beyân" ilmine dair, özet ve ayrıntılı, pek çok muteber eser yazılmıştır; ancak bunlar arasında Teftâzânî'nin *Mutavvel*'i gibisi yoktur.[33]

3. *Mutavvel*'i ne kadar övsem yine de hakkıyla övmüş olamam; zira o, görünüşte Kazvînî'nin *Telhîsu'l-Miftâh* adlı eserinin şerhi olsa da, aslında Meânî ve Beyân ilimlerine dair bütün kitapların şerhidir, Arabî ve edebî ilimlerin

---

[31] Yusuf Bâlî b. Molla Fenârî (ö. 846/1442-43). Hayatı hakkında bilgi için bk. Taşköprîzâde, *a.g.e.*, 33-34; Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, 57-58.

[32] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, no. 1019, vr. 1[b] (Ayrıca belirtmedikçe eserin bu nüshasını kastediyoruz) (فإنَّ أَوْلَى ما يَلِيقُ أنْ يُصْرَفَ إليه الْهِمَمُ، وأَعْلَى ما يَحِقُّ أنْ يَضَعَه الْأُمَمُ على الْقِمَمِ: ما يُتَوَصَّلُ به إلى أسرارِ «الكتابِ الحكيمِ»، و يُتَوَسَّلُ به إلى أنوارِ «الخِطابِ الكريمِ»، الذي لا يَبْلُغُ عابرٌ عَبْرَه، و لا غَائِصٌ قَعْرَه، و هو: «علمُ المَعاني و البيانِ»، الْمُوقِفُ على نُكَتِ نَظْمِ «القرآنِ»، و النَّاشِرُ لِفَرَائِدِه المَكنونةِ، و النَّاثِرُ لِغَرَائِدِه المَخزونةِ، بل: الْمِرْقَاةُ المَنصوبةُ لاعتلاءِ ذُرَى حقائقِه، والْمِشْكَاةُ المَرفوعةُ لاجتلاءِ غُرَى دقائقِه.).

[33] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 1[b] (و قد صُنِّفَ فيه كتبٌ معتبرةٌ، مُطوَّلةٌ و مختصرةٌ، لا كـ«الْمُطَوَّلِ» لِلْحَبْرِ المُحقِّق، و الْبَحْرِ المُدقِّق، عَلَّامَةِ العلماءِ، و اللُّجِّ الذي لا يَنْتَهِي و لكلِّ لُجٍّ ساحلٌ، سعدِ الْمِلَّةِ و الدينِ، حَشَرَه اللهُ تعالى مع الصِّدِّيقِينَ، الذي نَصَبَ رَايَاتِ العلمِ بعدَ انْتِكَاسِها، و رَفَعَ رَايَاتِ الْفَضْلِ غِبَّ انْدِرَاسِها، بل: قَشَّ عِجَافُ العلمِ بأَرْوَاحِ أَنْفَاسِه، و نَشَّ غَدِيرُ الْجَهْلِ بانْصِبَابِ أنفاسِه.).

ölçüsü ve esasıdır.[34]

4. Seyyid Şerîf Cürcânî, *Mutavvel* üzerine bir haşiye (*Havâşî*) çalışması yapmış; eserin birtakım el değmemiş sırlarını keşfetmiş, zorluklarını kolaylaştırmış ve bu arada da şarih Teftâzânî'ye, şu ana kadar herkesçe kabul edilen, kimsenin cevaplandırmaya teşebbüs etmediği birtakım itirazlar ileri sürmüştür. Bununla birlikte, senin de göreceğin gibi, acziyetinden değil, kendisine çok açık geldiğinden, eserin pek çok sırrına dokunmadan geçmiştir.[35]

5. Bundan dolayı hem bu sırları keşfedecek hem de Seyyid Şerîf Cürcânî'nin itirazlarından cevaplandırılması mümkün olanları cevaplandıracak yeni bir haşiye çalışması kaçınılmaz olmuştur. Bu ise, ancak her işinde Allah'ın yardım ve gözetimine mazhar olanların hakkıyla yapabileceği bir çalışmadır.[36]

6. Ben bu şerhin sırlarına sahip olmak ve derinliklerine dalmak için, bizzat şarih Teftâzânî'den eseri defalarca okuyan en gözde öğrencisinin

---

[34] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 1[b]-2[a] (و لو أنَّ لي في كلِّ مَنْبِتِ شَعْرَةٍ لسانًا يَبُثُّ المدحَ: كنتُ مُقصِّرًا، فإنَّه في الظاهرِ شرحُ «التلخيصِ»، و في الحقيقةِ شرحُ «كتبِ الْفَنِّ» بلا تخصيصٍ، تَرَاه الْقِسْطَاسَ في العلومِ العربيّةِ والْمِيزَانَ، و الأساسَ في الفنونِ الأدبيّةِ و الْبُنْيَانَ، مَنِ ابْتَغَى الارتقاءَ إلى مَعَارِجِ التحقيقِ فحَاوَلَه: نَالَ مُبْتَغَاه، أو اشْتَهَى الاعتلاءَ على [2أ] مَدَارِجِ التدقيقِ فزَاوَلَه: فَازَ بمُشْتَهَاه. كتابٌ مَعَانِيهِ خِلالَ سُطُورِه، جَوَاهِرُ في دُرْجٍ، كَوَاكِبُ في بُرْجٍ.).

[35] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2[a] (و قد عَلَّقَ عليه أفضلُ المُتأخِّرين، و أكملُ المُتبحِّرين، إمامُ عصرِه، و قُمْقَامُ دهرِه، سَيِّدُ المُحقِّقين، و سَنَدُ المُدقِّقين، السَّيِّدُ الشَّرِيفُ، عَامَلَه بلُطْفِه اللَّطِيفُ، «حَوَاشِيَ» كَشَفَتْ عن وُجُوهِ خَرَائِدِه نِقَابًا، و ذَلَّلَتْ من شِعَابِ الوُصولِ إلى مَوَائِدِه صِعَابًا، مُشْتَمِلَةً على اعتراضاتٍ سَلَّمَها الفضلاءُ في كلِّ عصرٍ و زمانٍ، و لم يَقْصِدْ أحدٌ لِدَفْعِها إلى هذا الْأَوَانِ، لكنَّه كما تَرَى لم يَرْفَعِ الأستارَ عن أكثرِ أسرارِه، و لم يَنْصِبِ الْمَنَارَ لِمُعْظَمِ أَنْوَارِه، لا لِعَجْزٍ في شَأْنِه، أو قُصُورٍ في بَيَانِه، بل: لِاجْتِلَائِه ما لا يَرَاه غيرُه إلَّا بالْإِمْعَانِ، و اسْتِمَاعِه ما لا يَسْمَعُه سِوَاهُ إلَّا بالْإِعْلَانِ.).

[36] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2[a] (فلم يَكُنْ بُدٌّ ممَّا يُحْنَشُ به شَرَائِدُه الْأَبِيَّةُ بحَذَامِيرِها، و يُقْرَشُ به فرائدُه الصَّفِيَّةُ بحَذَافِيرِها، مع دَفْعِ ما يُمكِن دفعُه من أَنْظَارِ الفاضلِ و اعتراضاتِه، و رَدِّ ما يَتَأَتَّى رَدُّه من مُنَاقَشَاتِه، (مفرد) و هذا صَنِيعٌ لا يُرَاعِي حُقُوقَه // سِوَى مَنْ بعَيْنِ اللهِ في كلِّ شَأْنِه).

(Burhaneddîn Haydar el-Herevî'nin)[37] önünde uzunca bir tahsil dönemi geçirdikten sonra, bütün gayretimle bu kitabın işaret ve sırlarını keşfetmeye koyuldum; nihayet Allah'ın izniyle şarih Teftâzânî'nin muradını hakkıyla anlar hâle geldim ve bu arada âcizâne kendi fikrimle birtakım güzel buluşlar da yaptım. Öte yandan muhaşşi Seyyid Şerîf Cürcânî'nin de zihin dünyasına nüfuz ederek fikirlerinden güçlü olanlarla zayıf olanları ayırt ettim.[38]

7. Topladığım notlar kitap hâline getirildiği takdirde, fıtratı bozulmamış ve art niyetli olmayan kimseler tarafından beğenilecek seviyeye ulaşınca, artık yazmak istedim ve istihare yaptım. Karar verince de Allah'ın beni doğru yola ulaştırmasını umarak yazmaya başladım.[39]

---

[37] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, no. 4370, vr. 2[a], Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi, no. 1233, vr. 2[a], kenar notu: (و هو مولانا برهانُ الْمِلَّةِ و الدينِ حَيْدَر أفاض الله تعالى عليه سِجالَ الْغُفْرَانِ. منه).

[38] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2[a]-2[b] (ثم إنّي بعدَ ما صَرَفْتُ مُدَّةً من عمري، وبَذَلْتُ عِدَّةً من أيّامِ دهري، إلى اقْتِنَاءِ فوائدِ هذا «الشرحِ» و استطلاعِ خَرَائِدِه، و الْخَوْضِ في غُمَارِه، و الْغَوْصِ على فرائدِه، على أَكْمَلِ خُلَّانِ الشارحِ و أحبابِه، و أفضلِ إخوانِه و أصحابِه، الذي سَمِعَ منه هذا «الكتابَ» مَرَّةً بعدَ مَرَّةٍ، و اسْتَفَادَ منه فوائدَه كَرَّةً بعدَ كَرَّةٍ -بَوَّأَهما اللهُ تعالى أَعْلَى غُرَفِ الْجِنَانِ، و أفاض عليهما شَآبِيبَ الْغُفْرَانِ-: أَقْبَلْتُ بمَجامعِ الْهِمَّةِ على التَّوَصُّلِ إلى تبيينِ مَرَاسِمِه، و اسْتَنْهَضْتُ الرَّحْلَ و الْخَيْلَ إلى التَّوَسُّلِ إلى تَيَقُّنِ مَعَالِمِه، فجَرَيْتُ على الحروفِ كالْقَلَمِ وأَقَمْتُ كالْمِدَادِ، حتى تَحَقَّقْتُ المَرامَ و تَنَبَّهْتُ لتمامِ المُرادِ، مع فوائدَ رَيِّقَةٍ سَمَحَتْ بها يدُ الْفِكْرِ الفاترِ بإذنِ اللهِ الْوَهَّابِ، و فَرَائِدَ أَنِيقَةٍ فَاضَتْ عَلَيَّ من مُلْهِمِ الصَّوابِ، و عَرَجْتُ على رَبْعِ فوائدِ الفاضلِ الْمُحَشِّي وخَدَمْتُ في بابِها، حتى آنَسْتُ الْمُخَدَّرَاتِ من وراءِ حِجابِها، [2ب] بل: كَشَفْتُ جَلَابِيبَ خَرَائِدِها، فمَيَّزْتُ غَثَّها من سَمِينِها، و تَيَقَّنْتُ رَيِّقَ فرائدِه ففَرَّقْتُ بين رَخِيصِها وثَمِينِها.).

[39] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2[a] (فلمَّا اجْتَمَعَ عندي ما إذا نَظَمْتُه في سِلْكِ التحريرِ، أو صَوَّرْتُه في أحسنِ التقويمِ بأَلْطَفِ التَّصْويرِ، يَغْلُو ثَمَنُه عند أُولِي الأبصارِ، و يَعْلُو حُدَّاقُه لدى أخيارِ الأحرارِ، و يَتَلَقَّاه بالْبِشْرِ مَنْ هو مِنَ الْأَزْدَاءِ، و إنْ طَوَى الْكَشْحَ عَمَّنْ في قلبِه دَاءٌ، و يَسْتَغْذِبُ به مَشَارِعَ الشَّرْحِ الْوَارِدُونَ، و إنِ اسْتَبْشَعَ زُلَالَه فَاقِدُو الذَّوْقِ الْمَارِدُونَ: أَرَدْتُ أنْ أَنْظِمَه على النَّمَطِ المَذكورِ، و قَصَدْتُ أنْ أُصَوِّرَه على الوجهِ المَزبورِ، فَاسْتَخَرْتُ اللهَ تعالى في إبْدَاءِ ما أَرَدْتُه، و إنْشَاءِ ما قَصَدْتُه، فلَمَّا صَمَّ الْعَزْمُ، و اسْتَحْكَمَ الْهَمُّ: شَرَعْتُ فيه رَاجِيًا من الْوَهَّابِ، أنْ يَهْدِيَني سبيلَ الصَّوَابِ، إنَّه الْهَادِي إلى سَوَاءِ السبيلِ، و هو حَسْبِي ونِعْمَ الْوَكِيلُ.).

II.6. Muhtevası ve Planı

Daha önce de söylediğimiz gibi, Molla Hüsrev'in *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'i, Teftâzânî'nin, Kazvînî'nin *Telhîsu'l-Miftâh* adlı metni üzerine yaptığı iki şerh çalışmasından uzunu olan *Mutavvel* üzerine yapılmış, (قال – أقول) tarzında bir haşiye çalışmasıdır. Dolayısıyla *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'in muhtevası, Molla Hüsrev'in mukaddimesi hariç tutulursa, *Telhîs* ve *Mutavvel*'in muhtevalarından ayrı düşünülemez. Ancak burada iki hususa dikkat çekmekte yarar görüyoruz:

1. Molla Hüsrev, bu çalışmasını *Mutavvel*'in sonuna kadar tamamla(ya)mamış; beyân ilminin son konusu olan kinâye bahsinin 7 sayfa öncesinde kalmıştır.[40]

2. *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'de, metin ve şerhin açıklanmasına yönelik bilgiler ve değerlendirmeler dışında, haşiye türü eserlerin imkân sağladığı istıtrâd türünden ilave bilgiler ve değerlendirmeler de vardır ki sanırım bazı nüshaların kenarlarında yer alan "matlab"ların iyi bir fihristinin çıkarılmasıyla onların da tespiti mümkün olacaktır.

Aşağıda *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'in muhtevasını, *Telhîsu'l-Miftâh*'ın ana başlıklarından yararlanarak, tez planı şeklinde sunacak, her başlığın kenarında *Mutavvel*'in elimizdeki matbu nüshasının (nşr. Abdülhamid Hindâvî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. bs., Beyrut 1428/2007) sayfa numaraları ile *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'in yazma nüshasının (Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, no. 1019) varak numaralarını verecek ve Molla Hüsrev'in tamamlayamadığı kısımların görülebilmesi için de iki satırlı bir tablo kullanacağız:

[40] Son açıkladığı ibare (و فيه ما فيه) için bk. Teftâzânî, *a.g.e.*, 622, son satır.

HÂŞİYE ALE'L-MUTAVVEL

Muhaşşi Molla Hüsrev'in Önsözü (vr. 1[b])

Şarih Teftâzânî'nin Önsözü (s. 125; vr. 2[b])

Musannif Kazvînî'nin Önsözü (s. 130; 14[a])

MUKADDİME
FESÂHAT VE BELÂGAT KAVRAMLARI
(s. 138-165; vr. 37[a]-75[a])

I. Fesâhat Kavramı (s. 138; vr. 39[a])

II. Belâgat Kavramı (s. 153; vr. 60[b])

BİRİNCİ FEN
MEÂNÎ İLMİ
(s. 166-505; vr. 75[a]-213[b])

I. Birinci Bâb: İsnâd-ı Haberî'nin Hâlleri (s. 179; vr. 87[a])

II. İkinci Bâb: Müsnedün İleyh'in Hâlleri (s. 211; vr. 113[a])

III. Üçüncü Bâb: Müsned'in Hâlleri (s. 301; vr. 148[a])

IV. Dördüncü Bâb: Fiilin Mütealliklerinin Hâlleri (s. 362; vr. 165[a])

V. Beşinci Bâb: Kasr (s. 381; vr. 171[a])

VI. Altıncı Bâb: İnşâ (s. 406; vr. 178[a])

VII. Yedinci Bâb: Fasl ve Vasl (s. 434; vr. 196[a])

VIII. Sekizinci Bâb: Îcâz, Itnâb, Müsâvât (s. 479; vr. 208[a])

İKİNCİ FEN
BEYÂN İLMİ
(s. 506-639; vr. 213[b]-251[a])

I. Teşbîh (s. 516; vr. 216[b])

II. Hakikat ve Mecâz (s. 567; vr. 229[a])

III. Kinâye (s. 630)

ÜÇÜNCÜ FEN
BEDÎ' İLMİ
(s. 640-741)

I. Muhassinât-ı Ma'neviyye (s. 741)

II. Muhassinât-ı Lafziyye (s. 682)

III. Hâtime: Serikât-ı Şi'riyye ve İlgili Konular (s. 709)

II.7. Nüshaları

Kütüphanelerimizde *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'in çok sayıda nüshası bulunmaktadır. Biz şu ana kadar 20'den fazla nüshasını görme imkânı bulduk. Bunlardan iki tanesi (Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, no. 2186; Yeni Cami, no. 1024), zahriye ve vikaye kayıtlarına göre müellif nüshasıdır. Taşköprîzâde'nin, "*Molla Hüsrev'in güzel bir yazısı olduğu, kadılık ve müderrislikle meşgul olmasına rağmen her gün selefin kitaplarından iki varak yazdığı ve terikesinden çıkan kendi hattıyla yazılmış çok sayıdaki kitap arasında Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Şerhu'l-Mevâkıf'ından da iki nüsha bulunduğu*"na dair verdiği bilgi[41] dikkate alındığında, onun kendi eserinden de birden fazla nüsha yazmış olması sanırım yadırganmaz.

Aşağıda görme imkânı bulabildiğimiz nüshaları, eseri tahkik etmek isteyenlere faydalı olması umuduyla, dikkatimizi çeken bazı özellikleriyle kısa kısa tanıtacağız:

i. Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin, no. 385, vr. 1^{b}-141^{a}:

Zahriyedeki adı: "*Molla Hüsrev ale'l-Mutavvel*". Talik yazı; bazı harflerin noktaları yok. (قال – أقول)'lerin yerleri muhtemelen daha sonra kırmızı mürekkeple yazılmak üzere boş bırakılmış. Kenarlarda yer yer tashihler var. Müsnedün ileyhin eliflamla marife olması konusuyla bitiyor; dolayısıyla aşağı yukarı yarısı eksik.

ii. Âtıf Efendi Kütüphanesi, no. 2334, vr. 1^{b}-142^{a}:

Kapaktaki adı: "*Molla Hüsrev ale'l-Mutavvel*". Talik yazı. (قال – أقول)'lerin yerleri muhtemelen daha sonra kırmızı mürekkeple yazılmak üzere boş bırakılmış. Kenarlarda yer yer tashihler ve (منه) rumuzlu notlar var. Müstensih adı ve istinsah yeri yok. İstinsah tarihi: Rebîulevvel 1097 (Ocak-Şubat 1686).

iii. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, no. 4370, vr. 1^{b}-134^{a}:

Zahriyeden önceki varak-a'daki adı: "*Monla Hüsrev ale'l-Mutavvel*". Talik yazı. Besmele yok. Kenarlarda yer yer (منه) rumuzlu notlar ve ayrıntılı (مطلب)'lar var. Ferağ kaydı yok.

[41] Taşköprîzâde, *a.g.e.*, 118; Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, 137.

iv. Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, no. 480, vr. 222[b]-280[b]:

Talik yazı. Besmele yok. (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Sonu eksik.

v. Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, no. 1019, vr. 1[b]-251[a]:

İlk vikaye yaprağındaki adı: "*Hâşiye-i Molla Hüsrev ale'l-Mutavvel*". Nesih yazı. Besmele yok. (قال – أقول)'ler kırmızı, yer yer mavi mürekkeple yazılmış. Kenarlarda yer yer (منه) rumuzlu notlar, (مطلب)'lar ve başka haşiyelerden alınmış notlar var. Ferağ kaydı yok. CD'si elimizde bulunduğundan tebliğimizde bu nüshayı kullandık.

vi. Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, no. 1791, vr. 1[b]-180[b]:

Serlevhalı. Talik yazı. Kenarlarda yer yer (منه) rumuzlu notlar var. Pek tashih yok. Müstensih adı ve istinsah yeri yok. İstinsah tarihi: 29 Şaban 1??8.

vii. Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, no. 1792, vr. 1[b]-123[b]:

Zahriyedeki adı: "*Monla Hüsrev ale'l-Mutavvel*". Nesih yazı, ilerilerde talik yazıya dönüşüyor. Mukaddimesi eksik; doğrudan haşiye ile başlıyor. Ferağ kaydı yok.

viii. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, no. 560, vr. 1[b]-148[a]:

Zahriye: "*Hâşiyetü'l-Mutavvel min te'lîfi'l-Allâme Mehmed b. Ferâmurz el-meşhûr bi-Hüsrev*". Nesih yazı. (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda çok az tashih kayıtları ve yer yer (مطلب)'lar var. Müstensih: Muhammed b. Ahmed b. Nâsıruddîn el-Hüseynî. Dımeşk: 14 Zilhicce 972 (13 Temmuz 1565) Cuma.

ix. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa, no. 1029, vr. 1[b]-95[b]:

Zahriyedeki adı: "*Monla Hüsrev Efendi*". Talik yazı. (قال – أقول)'lerin bir kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış, bir kısmı da muhtemelen daha sonra kırmızı mürekkeple yazılmak üzere boş bırakılmış. Kenarlarda yer yer (منه) rumuzlu notlar var. Müstensih: Esad b. Muhammed el-Emin el-Mekkî b. eş-Şeyh

Muhammed b. İbrahim Bek b. Ali ed-Defterî. İstinsah yeri yok. İstinsah tarihi: 25 Cemâziyelevvel 1096 (29 Nisan 1685).

x. Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, no. 1235, vr. 1^{b}-115^{b}:

Zahriye: "*Hâşiyetü'l-Mutavvel li-Molla Hüsrev*". Talik yazı. Besmele yok. (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda tashihler ve bazı notlar var. Müstensih: Mehmed el-Bursevî. İstinsah yeri ve tarihi yok.

xi. Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmed, no. 442, vr. 112^{b}-217^{b}:

vr. 112^{a}: "*Hâzihî Havâşin ale'l-Mutavvel li-Mevlâna Hüsrev*". Nesih yazı. (قال – أقول)'lerin bir kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış, bir kısmı da muhtemelen daha sonra kırmızı mürekkeple yazılmak üzere boş bırakılmış. Bazı satır arası notlar ve kenarlarda yer yer tashihler ve (منه) rumuzlu notlar var. Sonu eksik. Bir önceki risalenin istinsah tarihi: Receb 867 (Mart-Nisan 1463).

xii. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, no. 2811, vr. 1^{b}-80^{b}:

Zahriyedeki adı: "*Molla Hüsrev ale'l-Mutavvel*". Talik yazı. Başlarda (قوله) ve (قال – أقول)'lerin bir kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış, bir kısmı da muhtemelen daha sonra kırmızı mürekkeple yazılmak üzere boş bırakılmış. Kenarlarda yer yer tashihler ve (منه) rumuzlu notlar var. Sonu eksik.

xiii. Süleymaniye Kütüphanesi, Mahmud Paşa. No. 329, vr. 1^{b}-84^{b}:

1^{b}'deki adı: "*Hâşiye-i Mevlânâ Hüsrev li'l-Mutavvel*". Nesih yazı. (قال) yerine (ق), (أقول) yerine (و) rumuzu kullanılmış. Kenarlarda yer yer tashihler ve (منه) rumuzlu notlar var. Sonu eksik ama ferağ kaydı var. Müstensih adı yok. Tebriz: 7 Ramazan 878 (26 Ocak 1474).

xiv. Köprülü Kütüphanesi, Mehmed Âsım Bey, no. 495, vr. 1^{b}-138^{b}:

Zahriyeden iki önceki varak-a: "*Hâşiyetü'l-Mutavvel li'l-Fâdılı'l-Hüsrevî*". Talik yazı. Mukaddimesi eksik; doğrudan haşiye ile başlıyor. (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış.

xv. Murad Molla Kütüphanesi, no. 1591, vr. 1^{b}-208^{a}:

Zahriye: "*Hâzâ el-kitâbü'l-müsemmâ bi-Monla Hüsrev ve-hüve Hâşiyet*[ün] *ale'l-Mutavvel*". (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda yer yer tashihler var. Ferağ kaydı yok.

xvi. Nuruosmaniye Kütüphanesi, no. 4411, vr. 1^{b}-272^{b}:

Varak numarası 119'dan 220'ye geçiyor; toplam varak sayısının doğrusu 172^{b} olmalı. Serlevhalı, çerçeveli. Güzel bir talik yazı. (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda yer yer (منه) rumuzlu notlar ve (مطلب)'lar var. Ferağ kaydı yok.

xvii. Nuruosmaniye Kütüphanesi, no. 4412, vr. 1^{b}-229^{b}:

Zahriyeden iki önceki varak-a'daki adı: "*Molla Hüsrev ale'l-Mutavvel*"; zahriyeden bir önceki varak-a'daki adı: "*Mutavvel Hâşiyesi Monla Hüsrev*". (قال أقول –)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Mukaddimesi eksik; doğrudan haşiye ile başlıyor. Ferağ kaydı yok.

xviii. Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi, no. 1232, vr. 1^{b}-170^{a}:

Zahriye: "*Hâşiye-i Mutavvel li-Monla Hüsrev*". Talik yazı. Besmele yok. Kenarlarda yer yer tashihler ve (منه) rumuzlu notlar var. (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Ferağ kaydı yok.

xix. Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi, no. 1233, vr. 1^{b}-186^{a}:

Zahriyeden önceki varak-a: "*Hâşiye-i Mutavvel li-Molla Hüsrev*". Talik yazı. Besmele yok. Kenarlarda yer yer tashihler, (منه) rumuzlu notlar ve başkalarına ait haşiyeler var. (قال – أقول)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış; bazılarının yerleri boş bırakılmış. Müstensih: Mehmed (b.?) el-Hâc Şaban, Yenişehir: Şevvâl 1063 (Ağustos-Eylül 1653).

xx. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, no. 2186, vr. 1^{b}-82^{a} (Müellif nüshası):

Zahriyeden önceki varak-a: "*Hâşiye-i Mutavvel Molla Hüsrev, Kendü hattıyla*". Zahriye: "*Kitâbü Hâşiyeti'l-Mutavvel li-Mevlânâ Hüsrev fi'l-me'ânî*". Güzel ve okunaklı bir talik yazı. Besmele yok. (قال – أقول)'ler kırmızı

mürekkeple yazılmış. Kenarlarda yer yer tashihler, (منه) rumuzlu notlar ve itiraz edilenlerin isimleri var. İşlenmiş bir nüsha. Ferağ kaydı yok.

xxi. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddîn Efendi, no. 2813, vr. 1^{b}-147^{a}:

Talik yazı. Baş taraflarda kenarlar notlu. Ferağ kaydı yok.

xxii. Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, no. 1024, vr. 1^{b}-140^{b} (Müellif nüshası):

Zahriye: "*Hâşiye ale'l-Mutavvel li'l-Mevlâ Hüsrev bi-hattihî*". Güzel ve okunaklı bir talik yazı. Besmele yok. (أقول – قال)'ler kırmızı mürekkeple yazılmış. Kenarlarda yer yer tashihler, (منه) rumuzlu notlar, itiraz edilenlerin isimleri ve (مطلب)'lar var. İşlenmiş bir nüsha. Ferağ kaydı yok.

Görme imkânı bulamadığımız nüshaları ise, İSAM Türkiye Kütüphaneleri Veritabanı'na dayanarak, şöyle sıralayabiliriz: 1. Burdur İl Halk Kütüphanesi, no. 146, 249 vr.; 2. Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, no. 1005, 161 vr.; 3. Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi, no. 1019, 153 vr.; 4. Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi, no. 1020, 184 vr.; 5. Manisa İl Halk Kütüphanesi, no. 1891, 47 vr.

II.8. Kaynakları

Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'de, tespit edebildiğimiz kadarıyla 71 adet kaynak kullanır. Bunlardan 11 tanesi tefsir ve ulûmü'l-Kur'ân, 6 tanesi hadis, 5 tanesi kelâm, 1 tanesi usûl-i fıkh, 2 tanesi mantık ve felsefe, 8 tanesi lugat ve emsâl, 5 tanesi sarf ve nahiv, 27 tanesi belâgat, 6 tanesi de edebiyat, şiir ve şiir şerhleriyle ilgili kitaplardır. Aşağıda bunları önce konularına göre tasnif edecek, sonra da her birini kendi içinde yazarlarının vefat tarihlerine göre kronolojik olarak sıralayacağız. Müelliflerin ve eserlerin tam isimlerini vermekle birlikte, bazıları hakkında bir nevi değerlendirme ifade ettiği için, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'de geçtiği şekli de zikredeceğiz:

II.8.1. Tefsir ve Ulûmü'l-Kur'ân Kitapları

i. *Me'âlimü't-Tenzîl*[42]

Müellifi: Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mesud b. Muhammed el-Ferrâ el-Begavî (ö. 516/1122).[43]

Molla Hüsrev, müellifi "*el-İmâmü'l-Beğavî rahimehullâhu te'âla*"[44] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

ii. *el-Keşşâf an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*[45]

Müellifi: Cârullah Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144).[46]

Molla Hüsrev, müellifi çoğunlukla eserine izafe ederek "*Sâhibü'l-Keşşâf*",[47] bazen de "*ez-Zemahşerî*",[48] "*Cârullâh*",[49] "*el-Allâme*",[50] "*el-Allâme ez-Zemahşerî*"[51] adlarıyla, eseri ise kısaca "*el-Keşşâf*"[52] adıyla zikreder.

iii. *Mefâtîhu'l-Gayb/et-Tefsîru'l-Kebîr*[53]

---

42 Bakırcı, Saffet, "Meâlimü't-Tenzîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, 203-204.

43 Ziriklî, H., *a.g.e.*, II, 259 (vefat tarihini 510/1117 olarak veriyor); Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, I, 644; Güngör, Mevlüt, "Begavî, Ferrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, V, 340-341.

44 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24[a].

45 Özek, Ali, "el-Keşşâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXV, 329-330.

46 Süyûtî, *a.g.e.*, II, 279-280 (no. 1977); Ziriklî, H., *a.g.e.*, VII, 178; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, III, 822-823; Özek, A., *Zemahşeri ve Arap Lugatçılığındaki Yeri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, 25-65.

47 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 3[b], 8[a], 14[a], 16[a], 17[a], 18[b], 19[a], 20[a], 20[b]-21[a], 21[b], 24[b], 67[b], 70[b], 71[b], 83[a], 92[a], 92[b], 95[a], 96[a], 97[a], 102[a], 102[b], 103[a], 103[b], 116[a], 119[b], 120[a], 131[a], 134[b], 135[a], 137[a], 162[b], 163[a], 164[a], 166[b], 168[a], 168[b], 175[a], 181[b], 198[b], 210[b], 213[b], 223[a], 233[a], 233[b], 234[b], 235[a], 242[b], 244[b], 245[b].

48 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 169[a], 238[a].

49 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 32[b].

50 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 35[a], 37[b], 56[b], 89[a], 134[b], 135[a], 201[a].

51 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 200[b].

52 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 5[b], 16[a], 20[a], 34[b], 67[b], 93[a], 95[a], 120[a], 135[a], 146[a], 156[a], 157[a], 186[a], 187[b], 190[b], 197[a], 199[a], 200[b], 211[a], 213[a], 235[a], 243[b], 244[a], 245[a], 246[a], 246[b].

53 Cebeci, Lutfullah, "Mefâtîhu'l-Gayb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, 348-350.

Müellifi: Ebû Abdullah (Ebü'l-Fazl) Fahreddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî (ö. 606/1210).[54]

Molla Hüsrev, müellifi "*el-İmâm*"[55] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

iv. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*[56]

Müellifi: Kâdî Nâsıruddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286).[57]

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Beyzâvî*",[58] "*el-İmâmü'l-Beyzâvî*"[59] ve "*el-İmâmü'l-Beyzâvî rahimehullâhu teʿâla*"[60] adlarıyla zikreder; eserin adını vermez.

v. *el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kur'ân*[61]

Müellifi: Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö. 671/1273).[62]

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Kurtubî*"[63] ve "*el-İmâmü'l-Kurtubî*"[64] adlarıyla zikreder; eserin adını vermez.

vi. *Tebsıratü'l-Mütezekkir ve Tezkiretü'l-Mütebassır* veya *Telhîsu Tebsırati'l-Mütezekkir ve Tezkireti'l-Mütebassır*

Müellifi: Ebü'l-Abbas Muvaffakuddîn Ahmed b. Yusuf b. el-Hasan el-Kevâşî el-Mevsılî (ö. 680/1281).[65]

---

54 Ziriklî, H., *a.g.e.*, VI, 313; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, III, 558-560; Yavuz, Yusuf Şevki, "Fahreddin er-Râzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XII, 89-95.

55 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 212[a].

56 Cerrahoğlu, İsmail, "Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XI, 260-261.

57 Ziriklî, H., *a.g.e.*, IV, 110; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, II, 266-267; Yavuz, Y. Ş., "Beyzâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VI, 100-103.

58 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 17[a], 233[a].

59 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 200[b], 202[a], 246[a], 247[a].

60 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 83[b], 146[b].

61 Yıldırım, Suat, "el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VII, 100-101.

62 Ziriklî, H., *a.g.e.*, V, 322; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, III, 52; Altıkulaç, Tayyar, "Kurtubî, Muhammed b. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVI, 455-457.

63 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 93[b].

64 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 93[a].

Molla Hüsrev'in bir ayetin tefsiriyle ilgili olarak "*el-Kevâşî*"[66] diyerek müellifinden görüş naklettiği eser, yukarıda zikredilenlerden biri olmalıdır.

vii. *Fâtihatü'l-İ'râb fî İ'râbi'l-Fâtiha*

Müellifi: Tâceddîn Muhammed b. Muhammed el-İsferâyînî (ö. 684/1285).[67]

Molla Hüsrev, müellifi başka bir eserine izâfe ederek "*Sâhibü'l-Lübâb*",[68] eseri "*İ'râbü'l-Fâtiha*"[69] adıyla zikreder.

viii. *el-Keşf an Müşkilâti'l-Keşşâf* (*Keşfü'l-Keşşâf*/*Şerhu'l-Keşşâf*)

Müellifi: Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Abdurrahman b. Ömer el-Behbehâî el-Kinânî el-Fârisî el-Kazvînî (ö. 745/1344).[70]

Molla Hüsrev, müellifi eserine izafe ederek "*Sâhibü'l-Keşf*"[71], eseri ise "*Keşfü'l-Keşşâf*"[72] adıyla zikreder.

ix. *Ünmûzecü'l-Keşşâf* (*Hâşiye ale'l-Keşşâf*)

Müellifi: Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Kirmânî (ö. 786/1384).[73]

Molla Hüsrev, müellifi "Mevlânâ Şemseddîn el-Kirmânî",[74] eseri "*el-Ünmûzec*"[75] adıyla zikreder.

x. *Şerhu'l-Keşşâf*

Müellifi: Sadeddîn Mesud b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390).

---

65 Ziriklî, H., *a.g.e.*, I, 274; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, I, 327-328; Ata, Mehmet Mahfuz, "Kevâşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXV, 341-342.

66 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 34[b].

67 Ziriklî, H., *a.g.e.*, VII, 31; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, III, 620.

68 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 136[a].

69 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 136[b].

70 Ziriklî, H., *a.g.e.*, V, 49; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, II, 561.

71 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 19[a], 19[b], 20[a], 21[a], 92[a], 128[b], 213[a].

72 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 17[a].

73 Ziriklî, H., *a.g.e.*, VII, 153; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, III, 784; Ünal, İsmail Hakkı, "Kirmânî, Şemseddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVI, 65-66.

74 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 190[b].

75 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 190[b].

Molla Hüsrev, bu eseri "*el-Havâşî ale'l-Keşşâf*"[76] ve "*Şerhu'l-Keşşâf*"[77] adlarıyla zikreder.

xi. *Hâşiye ale'l-Keşşâf*

Müellifi: Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/1413).

Molla Hüsrev, bu eseri "*Havâşi's-Seyyid ale'l-Keşşâf*"[78] adıyla zikreder.

Molla Hüsrev, bunların dışında da kaynak belirtmeden "*Eimmetü't-tefsîr*",[79] "*Ehlü't-tefsîr*",[80] "*el-Muhakkikûn min eimmeti't-tefsîr*",[81] "*Ba'du'ş-şurrâh*",[82] "*el-Muhakkikûn min şurrâhi'l-Keşşâf*",[83] "*İbn Abbâs*",[84] "*Re'îsü'l-müfessirîn İbn Abbâs radiyallâhu anhümâ*",[85] "*el-Hasan/el-Hasanü'l-Basrî*",[86] "*Ebü'l-Bekâ*",[87] "*et-Taberî*",[88] "*et-Tefâsîr*",[89] "*Ekseru'l-kurrâ*",[90] "*Ba'du'l-kurrâ*",[91] "*Kurrâü'l-Kûfe*"[92] diyerek tefsir ve ulûmu'l-Kur'ân ile ilgili konulara temas eder.

II.8.2. Hadis Kitapları

i. *Sahîhu'l-Buhârî* (*el-Câmi'u's-Sahîh*)[93]

Müellifi: Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870).[94]

---

76 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 162[b].

77 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 16[a], 26[a], 30[b], 134[b], 156[b], 163[a], 169[a], 169[b], 170[a], 173[b].

78 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 95[a].

79 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 129[b].

80 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 34[a], 35[a], 83[b], 198[a].

81 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 233[a].

82 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 19[a], 20[a], 235[a].

83 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 165[a].

84 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 120[a], 130[b], 131[a].

85 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 201[b].

86 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24[b], 190[a].

87 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 34[b], 207[a].

88 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 93[b].

89 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 40[b].

90 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 131[b].

91 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 131[b].

92 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 34[a].

93 Kandemir, M. Yaşar, "el-Câmiu's-Sahîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VII, 114-123.

Molla Hüsrev, müellifi "*el-İmâmu'l-Buhârî*",[95] eseri "*Sahîhu'l-Buhârî*"[96] adıyla zikreder.

ii. *Sünenü Ebî Dâvûd*[97]

Müellifi: Ebû Davud Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889).[98]

Molla Hüsrev, müellifi "*Ebû Dâvûd*"[99] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

iii. *Sünenü'n-Nesâî*[100]

Müellifi: Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî (ö. 303/915.[101]

Molla Hüsrev, müellifi "*en-Nesâî*"[102] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

iv. *Müsnedü Ebî Avâne* (*el-Müsnedü'l-Muhrec alâ Kitâbi Müslim b. el-Haccâc*)

Müellifi: Ebû Avâne Yakub b. İshak b. İbrahim el-İsferâyînî (ö. 316/929).[103]

Molla Hüsrev, müellifi "*Ebû Avâne*",[104] eseri "*Sahîhu Ebî Avâne*"[105] adıyla zikreder.

---

94 Ziriklî, H., *a.g.e.*, VI, 34; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, III, 130-131; A'zamî, M. Mustafa, "Buhârî, Muhammed b. İsmâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VI, 368-372.

95 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 170[a].

96 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 170[a].

97 Kandemir, M. Y., "es-Sünen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, 145-147.

98 Ziriklî, H., *a.g.e.*, III, 122; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, I, 784-785; Kandemir, M. Y., "Ebû Dâvûd es-Sicistânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, X, 119-121.

99 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 14[b].

100 Kandemir, M. Y., "es-Sünen", 145-147.

101 Ziriklî, H., *a.g.e.*, I, 171; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, I, 151-152; Kandemir, M. Y., "Nesâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, 563-565.

102 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 14[b].

103 Ziriklî, H., *a.g.e.*, VIII, 196; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, IV, 124; Uğur, Müctebâ, "Ebû Avâne el-İsferâyînî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, X, 100.

104 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 14[b].

105 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 14[b].

v. *Sahîhu İbn Hibbân* (*el-Müsnedü's-Sahîh ale't-Tekâsîm ve'l-Envâ'*)[106]

Müellifi: Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965).[107]

Molla Hüsrev, müellifi "*İbn Hibbân*",[108] eseri "*Sahîhu İbn Hibbân*"[109] adıyla zikreder.

vi. *Şerhu'l-Buhârî*

Müellifi: Meçhul.

Molla Hüsrev, müellifinin adını vermediği bu eseri "*Şerhu'l-Buhârî*"[110] adıyla zikreder.

II.8.3. Kelâm Kitapları

i. *Ebkâru'l-Efkâr*[111]

Müellifi: Ebü'l-Hasan (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Ali b. Muhammed b. Salim es-Sa'lebî (ö. 631/1233).[112]

Molla Hüsrev, müellifinin adını vermediği bu eseri "*Ebkâru'l-Efkâr*"[113] adıyla zikreder.

ii. *el-Mevâkıf*[114]

Müellifi: Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahman b. Ahmed b. Abdülgaffar el-Îcî (ö. 756/1355)[115]

---

[106] Sönmez, Mehmet Ali, "el-Müsnedü's-Sahîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, 106-108.

[107] Ziriklî, H., *a.g.e.*, VI, 78; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, III, 207-208; Sönmez, M. A., "İbn Hibbân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XX, 63-64.

[108] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 14[b].

[109] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 14[b].

[110] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 84[a].

[111] Yüksel, Emrullah, "Ebkâru'l-Efkâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, X, 77-78.

[112] Ziriklî, H., *a.g.e.*, IV, 332; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, II, 479; Yüksel, E., "Âmidî, Seyfeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, III, 57-58.

[113] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37[b] (mükerrer varak no.'su).

[114] Sinanoğlu, Mustafa, "el-Mevâkıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXIX, 422-424.

[115] Ziriklî, H., *a.g.e.*, III, 295; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, II, 76; Görgün, Tahsin, "Îcî, Adudüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXI, 410-414.

Molla Hüsrev, müellifi bazen "*el-Muhakkik Adudü'l-Mille ve'd-Dîn*",[116] bazen de eserine izafe ederek "*Sâhibü'l-Mevâkıf*"[117] adıyla zikreder.

iii. *Şerhu'l-Mekâsıd*[118]

Müellifi: Sadeddîn Mesud b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390).

Molla Hüsrev, bu eseri "*Şerhu'l-Mekâsıd*"[119] adıyla zikreder.

iv. *Şerhu'l-Mevâkıf*[120]

Müellifi: Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/1413).

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Fâdilü'l-Muhaşşî*", eseri "*Şerhu'l-Mevâkıf*"[121] adıyla zikreder.

v. *Hâşiye alâ Şerhi'l-Metâli'*[122]

Müellifi: Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/1413).

Molla Hüsrev, bu eseri "*Havâşi's-Seyyid li-Şerhi'l-Metâli'*"[123] adıyla zikreder.

Molla Hüsrev, bunların dışında da kaynak belirtmeden, "*eş-Şeyh Ebû Mansûr el-Mâtürîdî*",[124] "*el-Eş'arî*",[125] "*eş-Şeyh el-Eş'arî*",[126] "*Ebü'l-Hasan el-*

---

116 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 190[b].

117 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37[a] (mükerrer varak no.'su).

118 Eser, Teftâzânî'nin (ö. 747/1346) *el-Mekâsıd* adlı kelâm metnine kendisinin yazdığı şerhtir. Bk. Sinanoğlu, Mustafa, "el-Makâsıd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVII, 420-421.

119 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 130[b], 183[b].

120 Eser Adudüddîn el-Îcî'nin yukarıda zikredilen *el-Mevâkıf* adlı kelâm metninin şerhidir. Bk. Sinanoğlu, M., "el-Mevâkıf", 422-424.

121 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37[b] (mükerrer varak no.'su).

122 Eser Kâdî Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Tavâli'u'l-Envâr* adlı kelâm metnine Şemseddîn Mahmud b. Abdurrahman el-İsfahânî'nin (ö. 749/1349) yazdığı *Metâli'u'l-Enzâr* adlı şerh üzerine yapılmış bir haşiye çalışmasıdır. Bk. Yavuz, Y. Ş., "Tavâliu'l-Envâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XL, 180-181.

123 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 41[b].

124 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20[a].

125 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20[a], 189[b].

126 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 189[a].

Eş'arî",[127] "*eş-Şeyh Ebü'l-Hasan el-Eş'arî*",[128] "*el-Irâkiyyûn min Ehli's-Sünne*",[129] "*el-İ'tizâl*",[130] "*el-Mu'tezile*",[131] "*Şüyûhu'l-Mu'tezile*",[132] "*el-Mu'tezilî*"[133] "*en-Nazzâm*",[134] "*Ebû İshâk en-Nazzâm*",[135] "*el-Mütekellimûn*",[136] "*el-Kütübü'l-kelâmiyye*"[137] diyerek kelâmî görüşlere atıflar yapar.

II.8.4. Usûl-i Fıkh Kitapları

i. *Şerhu't-Telvîh ale't-Tavzîh*[138]

Müellifi: Sadeddîn Mesud b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390).

Molla Hüsrev, bu eseri kısaca "*et-Telvîh*" adıyla zikreder.[139]

Molla Hüsrev, bunun dışında da kaynak belirtmeden, "*el-Usûl*",[140] "*Eimmetü'l-usûl*",[141] "*Ehlü'l-usûl*",[142] "*Ulemâ'ü'l-usûl*",[143] "*el-Usûliyyûn*",[144] "*Ekseru eimmeti'n-nahv ve'l-usûl*",[145] "*el-İmâm Ebû Hanîfe*",[146] "*el-Kâdî Ebû Yûsuf*",[147] "*Cumhûru'l-Hanefiyye*",[148] "*Mâlik rahimehullâhu te'âlâ*",[149] "*el-İmâm*

---

127 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24[a].

128 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20[a].

129 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 211[b].

130 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20[a].

131 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 19[a], 20[a], 98[a], 156[a], 189[a], 211[b].

132 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 69[a] (mükerrer varak no.'su).

133 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 106[b].

134 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 84[b], 85[a].

135 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 69[a] (mükerrer varak no.'su).

136 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 60[a], 84[b], 215[b].

137 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24[b].

138 Eser Sadruşşerîa'nın (ö. 747/1346) *Tenkîhu'l-Usûl* adlı usûl metnine kendisinin yazdığı *et-Tavzîh fî Halli Gavâmizi't-Tenkîh* adlı şerh üzerine yapılmış bir haşiye çalışmasıdır. Bk. Özen, Ş., "Tenkîhu'l-Usûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XL, 454-458.

139 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 8[a], 18[a], 25[a], 127[b].

140 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 62[a], 142[b], 211[b], 217[b], 241[b].

141 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 54[a].

142 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 94[a].

143 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 101[a], 155[b], 165[b], 189[b], 198[a].

144 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 126[a], 166[a], 189[a], 189[b].

145 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 129[b].

146 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 154[a].

147 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 206[a].

148 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 189[b].

149 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 76[b].

eş-Şâfi'î",[150] "*Cumhûru'ş-Şâfi'iyye*",[151] "*ez-Zâhiriyye*",[152] "*Ebü'l-Hüseyin el-Basrî*",[153] "*Ebû Hâşim*",[154] "*Kütübü'l-usûl*",[155] "*Ba'du kütübi'l-usûl*"[156] diyerek fıkıh ve usûl-i fıkh ilimleriyle ilgili konulara girer.

II.8.5. Mantık ve Felsefe Kitapları

i. *eş-Şifâ*[157]

Müellifi: Ebû Ali el-Hüseyin b. Abdullah b. Ali b. Sînâ (ö. 428/1037).[158]

Molla Hüsrev, müellifi "*eş-Şeyhu'r-Re'îs*",[159] eseri "*eş-Şifâ*"[160] adıyla zikreder.

ii. *Şerhu'r-Risâleti'ş-Şemsiyye*[161]

Müellifi: Sadeddîn Mesud b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390).

Molla Hüsrev, bu eseri kısaca "*Şerhu't-Teftâzânî li'r-Risâleti'ş-Şemsiyye*",[162] "*Şerhu'r-Risâle*"[163] ve "*Şerhu'ş-Şemsiyye*"[164] adlarıyla zikreder.[165]

Molla Hüsrev, bunların dışında da kaynak belirtmeden, "*el-Mantıkiyyûn*",[166] "*el-Mîzâniyyûn*",[167] "*Ehlü'l-mîzân*",[168] "*Ehlü'l-felsefe*",[169] "*el-*

---

150 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 154[a], 170[a].

151 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 189[b].

152 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 108[b].

153 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 189[a].

154 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 189[b].

155 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 196[b].

156 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 174[b].

157 İbn Sînâ'nın mantık ve nazarî felsefe disiplinlerine dair ünlü eseri. Bk. Kutluer, İlhan, "eş-Şifâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIX, 131-134.

158 Ziriklî, H., *a.g.e.*, II, 241-242; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, I, 618-620.

159 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 216[a].

160 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 216[a].

161 Eser Ali b. Ömer el-Kâtibî'nin (ö. 675/1277) *er-Risâletü'ş-Şemsiyye fi'l-Kavâ'idi'l-Mantıkiyye* adlı mantık metnine Teftâzânî'nin yazdığı şerhtir. Bk. Durusoy, Ali, "eş-Şemsiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, 530-531.

162 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37[b] (mükerrer varak no.'su).

163 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 38[a].

164 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 113[a].

165 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 8[a], 18[a], 25[a], 127[b].

166 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 41[a].

167 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 154[a], 154[b].

168 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 154[a].

Hukemâ",[170] "*el-Felâsife*"[171] diyerek mantık ve felsefe ile ilgili konulara temas eder.

II.8.6. Lugat ve Emsâl Kitapları

i. *Mücmelü'l-Luga*

Müellifi: Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekeriyya er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (ö. 395/1004).[172]

Molla Hüsrev, müellifi eserine izafe ederek "*Sâhibü Mücmeli'l-Luga*"[173], eseri "*Mücmelü'l-Luga*"[174] adıyla zikreder.

ii. *Tâcü'l-Luga ve Sıhâhu'l-Arabiyye* (*Sıhâhu'l-Luga*)

Müellifi: Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce).[175]

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Cevherî*",[176] eseri kısaca "*es-Sıhâh*"[177] adıyla zikreder.

iii. *Esâsü'l-Belâga*

Müellifi: Cârullah Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144).

Molla Hüsrev, bu eseri kısaca "*el-Esâs*"[178] adıyla zikreder.

iv. *el-Fâ'ik fî Garîbi'l-Hadîs*

---

169 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 183[b].

170 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 41[b].

171 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 60[a], 84[a].

172 Ziriklî, H., *a.g.e.*, I, 193; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, I, 223-224; Tural, Hüseyin, "İbn Fâris", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XIX, 479-481.

173 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 47[a].

174 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 47[a].

175 Ziriklî, H., *a.g.e.*, I, 313; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, I, 362-363 (her iki kaynak da vefat tarihini 393/1003 olarak verir); Kılıç, Hulûsi, "Cevherî, İsmâil b. Hammâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VII, 459.

176 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 8[b], 9[a], 10[a], 10[b], 12[b], 13[a], 26[a], 32[b], 37[b], 39[a], 46[a], 50[b], 54[b], 56[b], 57[b], 144[a], 164[a], 174[a], 200[b].

177 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 6[a], 7[a], 8[b], 9[a], 10[a], 10[b], 11[b], 12[b], 13[a], 13[b], 14[a], 16[a], 26[a], 32[b], 37[b], 39[a], 46[a], 50[b], 51[b], 54[b], 56[b], 57[a], 57[b], 114[b], 144[a], 147[a], 164[a], 174[a], 200[b], 208[b], 211[b], 213[a].

178 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 46[a], 56[b], 200[b].

Müellifi: Cârullah Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144).

Molla Hüsrev, bu eseri kısaca "*el-Fâ'ik*"[179] adıyla zikreder.

v. *el-Müstaksâ fî Emsâli'l-Arab*

Müellifi: Cârullah Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî.

Molla Hüsrev, bu eseri kısaca "*Müstaksa'l-Emsâl*"[180] adıyla zikreder.

vi. *el-Muğrib fî Tertîbi'l-Mu'rib*

Müellifi: Ebü'l-Feth Burhaneddîn Nâsır b. Abdüsseyyid b. Ali el-Mutarrizî (ö. 610/1213).[181]

Molla Hüsrev, müellifinin adını vermediği bu eseri kısaca "*el-Muğrib*"[182] adıyla zikreder.

vii. *el-Kâmûsü'l-Muhît*

Müellifi: Ebü't-Tahir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415).[183]

Molla Hüsrev, müellifi eserine izâfe ederek "*Sâhibü'l-Kâmûs*",[184] eseri kısaca "*el-Kâmûs*"[185] adıyla zikreder.

viii. *el-Garîbeyn*

Müellifi: Meçhul.

Molla Hüsrev'in, müellifinin adını vermeden "*kezâ fi'l-Garîbeyn*"[186] diyerek zikrettiği bu eser, garîbu'l-luga türü eserlerden biri olmalıdır.

---

179 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37[b], 201[a].

180 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 115[a].

181 Ziriklî, H., *a.g.e.*, VII, 348; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, IV, 9-10; Çöğenli, M. Sadi, "Mutarrizî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXI, 375-377.

182 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 13[a].

183 Ziriklî, H., *a.g.e.*, VII, 146-147; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, III, 776-778; Kılıç, H., "Fîrûzâbâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XIII, 142-145.

184 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 238[a].

185 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 228[a].

186 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 46[a].

Molla Hüsrev, bunların dışında da kaynak belirtmeden, "*İlmü'l-luga*",[187] "*Metnü'l-luga*",[188] "*İlmü metni'l-luga*",[189] "*Ehlü'l-luga*",[190] "*el-Asma'î*",[191] "*İbnü'l-Enbârî*",[192] "*İbn Düreyd*",[193] "*Ebû Ubeyd*",[194] "*Kütübü'l-luga*"[195] ve "*Kütübü'l-emsâl*"[196] diyerek lugat ve emsâl ile ilgili konulara temas eder; ayrıca *Mutavvel*'in ibaresini açıklama sadedinde de pek çok yerde lugavî izahlar yapar.

II.8.7. Sarf ve Nahiv Kitapları

i. *el-Mufassal fî San'ati'l-İ'râb*[197]

Müellifi: Cârullah Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî.

Molla Hüsrev, müellifi eserine izafe ederek "*Sâhibü'l-Mufassal*",[198] eseri "*el-Mufassal*"[199] adıyla zikreder.

ii. *el-Îzâh fî Şerhi'l-Mufassal*

Müellifi: Ebû Amr Cemâleddîn Osman b. Ömer b. Ebî Bekr (ö. 646/1249).[200]

Molla Hüsrev, müellifi "*İbnü'l-Hâcib*",[201] "*eş-Şeyh İbnü'l-Hâcib*",[202] eseri "*el-Îzâh*",[203] "*Îzâhu'l-Mufassal*"[204] ve "*Şerhu'l-Mufassal*"[205] adlarıyla zikreder.

---

187 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 74[b].

188 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 74[b].

189 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 74[b].

190 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 47[a].

191 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 12[b], 211[a].

192 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 46[a].

193 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 46[a] (*Sıhâh*'tan naklen)

194 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 26[a], 115[a].

195 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 238[b].

196 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 241[a].

197 Benli, M. S., "el-Mufassal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXX, 368-369.

198 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 53[b], 181[a].

199 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 181[b].

200 Ziriklî, H., *a.g.e.*, IV, 211; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, II, 366-367; Kılıç, H., "İbnü'l-Hâcib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXI, 55-58.

201 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 100[a], 148[a], 148[b], 152[b], 169[a], 181[b], 189[b], 194[b].

202 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 188[b].

203 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 148[a].

204 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 181[b], 193[a].

205 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 148[b].

iii. *Şerhu't-Teshîl*[206]

Müellifi: Ebû Abdullah Cemâleddîn Muhammed b. Abdullah b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî (ö. 672/1274).[207]

Molla Hüsrev, müellifi "*İbn Mâlik*",[208] eseri "*Şerhu't-Teshîl*"[209] adıyla zikreder.

iv. *Şerhu'l-Kâfiye*

Müellifi: Necmüleimme Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasan el-Esterâbâdî el-Garavî es-Semnâkî (es-Semnâî) (ö. 688/1289'dan sonra).[210]

Molla Hüsrev, müellifi "*eş-Şeyh Radiyyüddîn*",[211] "*el-Fâdıl*",[212] "*el-Fâdıl er-Radî*",[213] "*Necmüleimme*"[214] adlarıyla zikreder; eserin adını vermez.

v. *el-Muvassal fî Şerhi'l-Mufassal*

Müellifi: Hüsâmeddîn Hüseyin b. Ali b. Haccac el-Buhârî es-Siğnâkî (ö. 714/1314).[215]

Molla Hüsrev, müellifi eserine izâfe ederek "*Sâhibü'l-Muvassal fî Şerhi'l-Mufassal*"[216] adıyla zikreder.

Molla Hüsrev, bunların dışında da kaynak belirtmeden, "*Eimmetü'l-Arabiyye*",[217] "*Ehlü'l-Arabiyye*",[218] "*el-Muhakkikûn min ehli'l-Arabiyye*",[219] "*en-*

---

[206] Eser İbn Mâlik'in, *Teshîlü'l-Fevâ'id ve Tekmîlü'l-Mekâsıd* adlı eserine kendisinin yazdığı şerhtir.

[207] Ziriklî, H., *a.g.e.*, VI, 233; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, III, 450-451; Turan, Abdülbaki, "İbn Mâlik et-Tâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XX, 169-171.

[208] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 115[b], 122[a].

[209] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 115[b].

[210] Ziriklî, H., *a.g.e.*, VI, 86; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, III, 213-214 (her iki kaynak da vefat tarihini 686/1287 olarak verir); Gümüş, S., "Radî el-Esterâbâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIV, 387-388.

[211] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 96[a].

[212] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 184[b].

[213] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31[b], 133[b], 136[b], 145[a], 149[a], 152[b], 153[b], 184[b], 194[b], 196[a].

[214] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 199[b].

[215] Ziriklî, H., *a.g.e.*, II, 247; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, I, 623 (her iki kaynak da vefat tarihini 711/1311 olarak verir); Yaran, Rahmi, "Siğnâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVII, 164-166.

[216] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 7[b].

Nahv",[220] "*İlmü'n-nahv*",[221] "*Ashâbü'n-nahv*",[222] "*en-Nahviyyûn*",[223] "*en-Nuhât*",[224] "*el-Mütekaddimûn mine'n-nuhât*",[225] "*Ekâbiru'n-nuhât*",[226] "*Ekseru'n-nuhât*",[227] "*Ba'du'n-nuhât*",[228] "*el-Basriyyûn*",[229] "*el-Kûfiyyûn*",[230] "*el-Mezhebü'l-Kûfî*",[231] "*Sîbeveyh*",[232] "*İbnü's-Serrâc*",[233] "*İbn Keysân*",[234] "*İbn Ya'îş*",[235] "*Sa'leb*",[236] Sa'leb'in öğrencisi "*Ebû Ömer*",[237] "*ez-Zeccâc*",[238] "*ez-Ziyâdî*",[239] "*el-Kisâî*",[240] "*el-Ferrâ*",[241] "*Ali b. Îsâ er-Rabʻî*",[242] "*el-Mâzinî*",[243] "*el-Müberred*",[244] "*es-Sîrâfî*",[245] "*Ebû Sa'îd*",[246] "*İbn Cinnî*",[247] "*Ba'du kütübi'n-nahv*"[248] diyerek sarf ve nahiv ile ilgili konulara temas eder.

---

217 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 154[a].
218 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 153[b], 154[a], 154[b], 164[b], 164[b], 190[a], 217[a].
219 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 153[b].
220 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 159[a].
221 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 65[a], 113[b].
222 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 50[b].
223 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 53[a], 153[a], 154[b].
224 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 43[a], 72[b], 134[a], 199[b].
225 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31[b], 50[b].
226 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 50[b], 174[a].
227 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 50[b].
228 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 35[b], 127[a], 133[b], 145[a].
229 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 25[b], 200[a], 205[b].
230 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 122[a], 200[a].
231 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 205[b].
232 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 26[b], 122[a], 148[b], 162[b], 163[a], 170[b].
233 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 122[a].
234 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 122[a].
235 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 133[b].
236 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 26[a].
237 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 26[a].
238 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31[b], 229[a].
239 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 148[b], 149[a].
240 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 26[a], 206[a].
241 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 223[a].
242 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 174[a].
243 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 149[a].
244 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 122[a].
245 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 153[b], 205[b].
246 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 148[b].
247 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 51[a], 177[a].
248 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 39[b].

II.8.8. Belâgat Kitapları

i. *Delâ'ilü'l-İ'câz*[249]

Müellifi: eş-Şeyh el-İmam Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahman el-Cürcânî en-Nahvî (ö. 471/1078-79?).[250]

Molla Hüsrev, müellifi "*eş-Şeyh*",[251] "*eş-Şeyh Rahimehullâh*",[252] "*Abdülkâhir*",[253] "*eş-Şeyh Abdülkâhir*",[254] eseri "*Delâ'ilü'l-İ'câz*"[255] adıyla zikreder.

ii. *Havâşî Delâ'ili'l-İ'câz*

Müellifi: eş-Şeyh el-İmam Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahman el-Cürcânî en-Nahvî.

Molla Hüsrev, müellifinin *Delâ'ilü'l-İ'câz*'ın kenarına yazdığı ve/veya yazdırdığı notlardan da nakil yapar ve bu notları "*Havâşî Delâ'ili'l-İ'câz*"[256] şeklinde zikreder.

iii. *Esrâru'l-Belâga*[257]

Müellifi: eş-Şeyh el-İmam Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahman el-Cürcânî en-Nahvî.

Molla Hüsrev, bu eseri "*Esrâru'l-Belâga*"[258] adıyla zikreder.

iv. *Nihâyetü'l-Îcâz fî Dirâyeti'l-İ'câz*

---

249 Kılıç, H., "Delâilü'l-İ'câz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, IX, 114-115.

250 Ziriklî, H., *a.g.e.*, IV, 48-49; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, II, 201-202; Hacımüftüoğlu, Nasrullah, "Abdülkâhir el-Cürcânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I, 247-248.

251 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20^{b}, 31^{a}, 33^{a}, 54^{a}, 54^{b}, 57^{a}, 57^{b}, 58^{a}, 58^{b}, 67^{b}, 68^{a}, 68^{b}, 69^{a}, 69^{b}, 69^{a} (mükerrer varak no.'su), 86^{a}, 86^{b}, 87^{a}, 88^{a}, 96^{a}, 96^{b}, 98^{b}, 100^{a}, 100^{b}, 110a, 111^{b}, 123^{b}, 125^{a}, 132^{b}, 136^{b}, 139^{a}, 141^{b}, 142^{b}, 145^{a}, 166^{b}, 169^{a}, 175^{b}, 180^{b}, 201^{a}, 208^{a}, 219^{b}, 220^{a}, 221^{a}, 225^{a}, 229^{a}, 234^{a}, 250^{a}.

252 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 99^{a}.

253 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 40^{b}, 139^{a}, 139^{b}, 180^{a}.

254 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 7^{b}, 57^{a}, 152^{b}, 163^{a}, 188^{a}, 250^{a}.

255 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 54^{a}, 54^{b}, 56^{a}, 57^{b}, 67^{b}, 68^{a}, 68^{b}, 69^{b}, 88^{a}, 95^{b}, 96^{a}, 96^{b}, 123^{b}, 136^{b}, 139^{a}, 139^{b}, 141^{b}, 169^{a}, 180^{b}, 201^{a}.

256 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 57^{b}.

257 Kılıç, H., "Esrâru'l-Belâga", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XI, 435.

258 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 219^{b}, 225^{a}.

Müellifi: Ebû Abdullah (Ebü'l-Fazl) Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî (ö. 606/1210).

Molla Hüsrev, müellifi "*el-İmâm*",[259] "*el-İmâm er-Râzî*",[260] eseri "*Nihâyetü'l-Îcâz*"[261] adıyla zikreder.

v. *Miftâhu'l-Ulûm*

Müellifi: Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî (ö. 626/1229).

Molla Hüsrev, müellifi bazen "*es-Sekkâkî*",[262] bazen eserine izafe ederek "*Sâhibü'l-Miftâh*",[263] eseri "*el-Miftâh*"[264] adıyla zikreder.

vi. *el-Meselü's-Sâ'ir fî Edebi'l-Kâtib ve'ş-Şâ'ir*

Müellifi: Ebü'l-Feth Ziyâeddîn Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 637/1239).[265]

Molla Hüsrev, müellifi "*İbnü'l-Esîr*",[266] "*el-İmâmü'l-Mâhir Sâhibü'l-Meseli's-Sâ'ir*",[267] eseri "*el-Meselü's-Sâ'ir*"[268] adıyla zikreder.

vii. *Nüshatü'l-Mu'izzî* (*Miftâhu'l-Ulûm*)

---

259 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 111^{b}, 212^{a}.

260 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 40^{b}, 110^{a}, 111^{a}.

261 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 71^{a}, 72^{a}.

262 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 40^{b}, 42^{b}, 79^{a}, 80^{a}, 80^{b}, 82^{b}, 89^{a}, 98^{a}, 104^{a}, 104^{b}, 105^{b}, 108^{a}, 111^{b}, 112^{a}, 112^{b}, 113^{a}, 135^{b}, 136^{b}, 138^{a}, 146^{a}, 150^{a}, 150^{b}, 151^{a}, 151^{b}, 152^{a}, 153^{b}, 155^{a}, 155^{b}, 156^{a}, 159^{a}, 159^{b}, 164^{a}, 166^{a}, 167^{b}, 170^{b}, 172^{a}, 172^{b}, 173^{a}, 181^{b}, 190^{a}, 194^{a}, 204^{b}, 216^{a}, 221^{a}, 224^{b}, 227^{a}, 236^{a}, 237^{a}, 240^{a}, 247^{b}, 249^{a}, 250^{a}, 250^{b}.

263 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20^{b}, 28^{a}, 29^{b}, 30^{a}, 33^{a}, 33^{b}, 35^{b}, 37^{a}, 41^{a}, 42^{b}, 63^{b}, 64^{b}, 65^{b}, 73^{b}, 78^{b}, 79^{b}, 80^{a}, 81^{b}, 85^{a}, 85^{b}, 89^{b}, 90^{a}, 102^{b}, 104^{b}, 105^{a}, 109^{a}, 110^{a}, 120^{b}, 124^{a}, 129^{a}, 130^{a}, 130^{b}, 133^{b}, 144^{a}, 144^{b}, 150^{b}, 151^{b}, 152^{b}, 154^{a}, 156^{b}, 166^{b}, 167^{b}, 170^{b}, 171^{a}, 187^{b}, 204^{b}, 211^{a}, 218^{a}, 234^{b}, 239^{b}, 243^{b}, 245^{b}, 247^{a}.

264 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 28^{b}, 29^{a}, 63^{b}, 65^{b}, 66^{a}, 84^{a}, 91^{a}, 114^{b}, 119^{a}, 123^{a}, 125^{a}, 136^{b}, 138^{b}, 146^{a}, 150^{b}, 157^{a}, 159^{b}, 166^{b}, 169^{b}, 170^{a}, 171^{b}, 172^{a}, 173^{a}, 173^{b}, 189^{b}, 197a, 205^{a}, 211^{a}, 214^{b}, 215^{a}, 218^{a}, 239^{a}, 240^{a}, 241^{b}, 242^{a}, 246^{a}, 247^{a}, 247^{b}, 250^{b}.

265 Ziriklî, H., *a.g.e.*, VIII, 31; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, IV, 28-29; Durmuş, İ., "İbnü'l-Esîr, Ziyâeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXI, 30-32.

266 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 42^{b}.

267 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 39^{a}.

268 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 39^{a}.

Müellifi: Şemseddîn Muhammed b. Fahreddîn Ebi'l-Kâsım b. Salih el-Hârizmî el-Mu'izzî (ö. 673/1274'ten sonra).[269]

Molla Hüsrev, *Miftâhu'l-Ulûm*'un tashihli versiyonu olan bu nüshanın sahibini "*el-Mu'izzî*";[270] nüshayı "*Nüshatü'l-Mu'izzî*"[271] adıyla zikreder.

viii. *Miftâhu'l-Miftâh* (*Şerhu Miftâhi'l-Ulûm*)

Müellifi: Kutbeddîn Mahmud b. Mesud b. Muslih el-Fârisî eş-Şîrâzî eş-Şâfi'î (ö. 710/1311).[272]

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Allâme*",[273] "*eş-Şârihu'l-Allâme*",[274] "*el-Fâdılü'l-Allâme*",[275] eseri "*Şerhu'l-Miftâh*"[276] adıyla zikreder.

ix. *Şerhu'l-Miftâh*

---

269 İbn Nâsıruddîn, Şemseddîn Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Kaysî ed-Dımeşkî, *Tavzîhu'l-Müştebih fî Zabti Esmâi'r-Ruvât ve Ensâbihim ve Elkâbihim ve Künâhum* (nşr. Muhammed Naim el-Araksûsî), Müessesetü'r-Risale, 2. bs., Beyrut 1993, IV, 262; VIII, 216; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, II, 1740, 1763; Sekkâkî, Ebû Yakub Sirâcüddîn Yusuf b. Ebî Bekir b. Muhammed, *Miftâhu'l-Ulûm*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa, no. 1429, zahriyenin karşısındaki sayfa (Şihâbüddîn el-Hazzâfî'nin Şemseddîn el-Mu'izzî'ye verdiği icazetin sureti); Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, no. 906, zahriyenin karşısındaki sayfa (Şemseddîn el-Mu'izzî'nin Sirâcüddîn Muhammed b. Mesud ez-Zakkî'ye verdiği icazetin sureti); Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi, no. 1282, zahriyenin karşısındaki sayfa (Ali b. Muhammed'in Abdülkerim b. Haccac el-Almalığî'ya verdiği icazet); Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, no. 1054, zahriye (Fevaid kaydı. Bu nüshada baştan sona *Mu'izzî nüshası*'ndaki farklılıklar titiz bir şekilde kaydedilmekte ve yer yer Mu'izzî'nin şerhinden alındığını tahmin ettiğimiz bazı açıklamaları verilmektedir); Hatibzâde, Muhyiddîn Muhammed b. Kâsım el-Amâsî, *Ravzu'l-Ahyâri'l-Müntehab min Rabî'i'l-Ebrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, no. 445, vr. 56^{b} (kenar notu: "*minhu*"); Hüsâmzâde İbrahim, *Tekmiletü Şerhi Tağyîri'l-Miftâh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, no. 2172, vr. 47^{a}; Alak, M., *a.g.e.*, 24-25.

270 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 140^{a}.

271 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 140^{a}.

272 Ziriklî, H., *a.g.e.*, VII, 187-188; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, III, 832; Şerbetçi, Azmi, "Kutbüddîn-i Şîrâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVI, 487-489.

273 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 155^{a}, 155^{b}, 235^{b}, 236^{a}.

274 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 85^{a}, 89^{b}, 109^{b}, 110^{a}, 155^{a}, 156^{a}, 166^{b}, 205^{b}, 236^{a}, 239^{b}.

275 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 141^{a}.

276 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 155^{b}.

Müellifi: Nâsıruddîn et-Tirmizî: (Kutbeddîn eş-Şîrâzî'nin muasırı; Teftâzânî'nin hocası).

Molla Hüsrev, müellifi "*Nâsıruddîn et-Tirmizî*"[277] adıyla zikreder, şarih Teftâzânî'nin hocası olduğunu belirtir ve ondan şifahî nakil yapar;[278] eserin adını vermez.

x. *et-Tibyân*

Müellifi: Şerefüddîn el-Hüseyin b. (Muhammed b.) Abdullah et-Tîbî (ö. 743/1342).[279]

Molla Hüsrev, müellifi eserine izafe ederek "*Sâhibü't-Tibyân*",[280] eseri "*et-Tibyân*"[281] adıyla zikreder.

xi. *Hadâ'iku'l-Beyân*

Müellifi: Ali b. İsa (Tîbî'nin öğrencisi).[282]

Molla Hüsrev, müellifi "*Şâribu't-Tibyân*"[283] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

xii. *Telhîsu'l-Miftâh*

Müellifi: Ebü'l-Me'âlî Celâleddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer el-Kazvînî eş-Şâfi'î (ö. 739/1338).

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Musannif*",[284] eseri "*el-Metn*"[285] adıyla zikreder.

---

277 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 114[a], 164[a], 185[b].

278 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 185[b].

279 Ziriklî, H., *a.g.e.*, II, 256; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, I, 639; Zemmût, Abdüssettar Hüseyn, "el-Faslü'l-Evvel: el-İmâm Şerefüddîn et-Tîbî el-Müteveffâ sene 743h." (Şerefüddîn Hüseyin b. Muhammed b. Abdullah et-Tîbî, *et-Tibyân fi'l-Beyân* [nşr. A. H. Zemmût] içinde), Dâru'l-Cîl, Beyrut 1996, 15-27.

280 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 39[a], 44[a], 123[a], 123[b], 124[a], 125[a], 154[a].

281 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 39[a], 44[a], 123[a], 123[b], 124[a], 125[a], 154[a].

282 Zemmût, A. H., "a.g.m.", 23-24.

283 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 123[a].

284 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 15[b], 23[a], 27[b], 28[a], 29[b], 30[a], 32[b], 33[b], 36[b], 37[a], 38[b], 40[a], 40[b], 42[a], 42[b], 43[a], 47[a], 48[a], 57[a], 57[b], 58[a], 58[b], 61[a], 62[a], 63[b], 67[b], 69[a] (mükerrer varak no.'su), 70[a], 71[a], 73[b], 74[a], 74[b], 75[b], 76[b], 77[b], 78[b], 79[b], 80[a], 85[b], 86[a], 87[b], 89[b], 90[a], 91[b], 92[a], 94[b], 97[b], 98[a], 98[b], 99[b], 100[a], 102[a], 103[a], 103[b], 104[a], 104[b], 105[a], 105[b], 106[a], 107[a], 108[a], 110[a], 111b, 112[a], 114[b], 117[a], 117[b], 118[a], 118[b], 119[a], 119[b], 120[b], 124[b], 126[b], 129[a], 133[a], 135[b], 136[b], 138[a], 139[a], 139[b], 140[b], 142[b], 143[a], 145[a], 145[b], 146[a], 147[a], 149[b], 150[b], 154[a], 156[a], 161[b], 165[b], 168[a],

xiii. *el-Îzâh*

Müellifi: Ebü'l-Me'âlî Celâleddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer el-Kazvînî eş-Şâfi'î

Molla Hüsrev, müellifi "*Sâhibü'l-Îzâh*",[286] eseri "*el-Îzâh*"[287] adıyla zikreder.

xiv. ???

Müellifi: el-Hatîb el-Yemenî.

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Hatîb*",[288] "*el-Hatîbü'l-Yemenî*",[289] "*Hatîbü'l-Yemen*"[290] adlarıyla zikrederek Musannif Kazvînî'ye itiraz ettiğini belirtir; eserin adını vermez.

xv. *Şerhu Miftâhi'l-Ulûm*

Müellifi: Hüsâmeddîn İbrahim b. Muhammed el-Müezzinî el-Hârizmî (ö. 742/1341'den sonra).

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Müezzinî*",[291] eseri "*Şerhu'l-Miftâh*"[292] adıyla zikreder.

xvi. *Şerhu Miftâhi'l-Ulûm*

Müellifi: İmâdüddîn Yahya b. Ahmed el-Kâşî (ö. 745/1344'ten sonra).[293]

170[b], 171[b], 172[a], 172[b], 173[a], 173[b], 176[b], 178[b], 180[b], 191[a], 191[b], 204[b], 205[b], 211[b], 212[b], 213[b], 217[a], 218[a], 220[a], 221[a], 224[b], 227[a], 230[b], 231[a], 233[a], 235[b], 236[b], 238[a], 241[b], 242[a], 243[b], 249[a], 249[b], 250[a].

285 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 32[a], 45[b], 46[a], 48[a], 134[a], 156[a].

286 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 133[a], 247[a].

287 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 36[b], 40[a], 48[a], 57[a], 57[b], 58[b], 60[a], 69[a] (mükerrer varak no.'su), 70[a], 73[b], 80[a], 81[b], 84[a], 84[b], 89[b], 90[a], 92[a], 95[a], 97[b], 98[a], 102[b], 110[a], 120[b], 127[b], 139[a], 139[b], 145[b], 146[a], 149[b], 150[a], 156[a], 165[b], 172[a], 172[b], 173[a], 212[b], 224[b], 229[b], 233[a], 240[a], 240[b], 249[b].

288 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 40[a], 40[b].

289 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 40[a].

290 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 87[b].

291 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 114[b], 132[b], 159[a].

292 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 132[b].

293 Ziriklî, H., *a.g.e.*, VIII, 135-136; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, IV, 86-87.

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Fâdılü'l-Kâşî*"[294] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

xvii. *Miftâhu Telhîsi'l-Miftâh*

Müellifi: Şemseddîn Muhammed b. Muzafferuddîn el-Halhâlî (ö. 745/1344).[295]

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Halhâlî*"[296] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

xviii. *Şerhu Telhîsi'l-Miftâh*[297]

Müellifi: Şemseddîn Muhammed b. Osman b. Muhammed ez-Zevzenî (ö. 792/1389).[298]

Molla Hüsrev, müellifi "*ez-Zevzenî*"[299] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

xix. *Şerhu't-Telhîs* (*el-Mutavvel*)

Müellifi: Sadeddîn Mesud b. Ömer et-Teftâzânî.

Molla Hüsrev, müellifi "*Sa'dü'l-Mille ve'd-Dîn*",[300] "*eş-Şârih*",[301] "*eş-Şârih rahimehullâhu te'âlâ*",[302] "*eş-Şârihu'l-Fâdıl*",[303] "*eş-Şârihu'l-Muhakkik*",[304] "*eş-*

---

294 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 138[b].

295 Ziriklî, H., *a.g.e.*, VII, 105; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, III, 726; Mahmud, Hâşim Muhammed Hâşim, "et-Ta'rîf bi'l-Halhâlî" (Şemseddîn Muhammed b. Muzafferuddîn el-Halhâlî, *Miftâhu Telhîsi'l-Miftâh* [nşr. H. M. H. Mahmud] içinde), el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, Kahire 2007, 6-8.

296 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 44[a], 47[a], 49[b], 52[a], 52[b], 53[a], 58[b], 60[b], 90[b], 94[b], 118[a], 159[a], 166[b], 172[a], 181[b].

297 Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, I, 474.

298 Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, III, 483.

299 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 36[b], 44[b], 50[b], 51[b], 53[a], 56[a], 57[a], 65[a], 74[b], 90[b], 94[b], 149[a], 161[a], 186[a], 203[b], 204[a], 212[b], 221[a], 221[b], 226[a], 226[b], 229[b], 237[b].

300 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 1[b].

301 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2[a], 5[b], 8[a], 11[b], 14[a], 15[b], 16[a], 18a, 20[b], 21[a], 22[b], 24[b], 25[a], 26[a], 27[b], 28[a], 29[a], 29[b], 30[a], 32[b], 33[b], 35[a], 35[b], 36[b], 37[a] (mükerrer varak no.'su), 37[b] (mükerrer varak no.'su), 38[a], 39[a], 40[b], 41[a], 41[b], 46[a], 47[b], 48[a], 52[a], 53[a], 56[a], 57[a], 57[b], 58[a], 60[a], 61[a], 64[a], 65[b], 67[b], 68[a], 68[b], 70[b], 71[a], 73[b], 75[b], 76[b], 77[b], 78[a], 78[b], 79[a], 81[a], 81[b], 83[a], 83[b], 86[a], 86[b], 87[a], 89[a], 89[b], 92[a], 92[b], 93[a], 93[b], 94[b], 105[a], 107[a], 108[a], 110[a], 112[a], 112[b], 113[a], 114[b], 116[a], 119[a], 119[b], 120[b], 121[a], 123[a], 125[a], 127[b], 128[a], 128[b], 129[a], 130[b], 131[a], 131[b], 132[a], 132[b], 133[a], 134[b], 135[a], 137[a], 139[a], 139[b], 143[a], 143[b], 145[a], 146[a], 147[b], 149[a], 149[b], 153[b], 155[a], 155[b], 156[a], 156b, 157[a], 157[b], 158[a], 159[b], 160[a], 161[a], 161[b], 162[b], 164[b], 165[a], 166[b], 168[b], 169[a], 169[b], 170[a], 171[b],

Şârihu'n-Nihrîr",[305] "*eş-Şârihu'n-Nihrîr tegammedehullâhu bi-gufrânih*",[306] "*en-Nihrîr*",[307] eseri "*el-Mutavvel*",[308] "*eş-Şerh*",[309] "*Hâzâ'ş-Şerh*",[310] "*Hâzâ'l-Kitâb*",[311] "*Hâzâ'l-Muhtasar*",[312] "*Şerhu't-Telhîs*",[313] "*Zâlike'ş-Şerh*",[314] "*Risâle*"[315] şeklinde zikreder.

xx. *Hâşiye ale'l-Mutavvel*

Müellifi: Sadeddîn Mesud b. Ömer et-Teftâzânî.

Molla Hüsrev, Teftâzânî'nin *Mutavvel*'in kenarına yazdığı ve/veya yazdırdığı notlardan (*minhuvât*) da nakiller yapar ve bu notları "*el-Hâşiyetü'l-mensûbe ile'ş-Şârih rahimehullâh*",[316] "*Nukile anhu/ani'ş-Şârih*",[317] "*Ruviye anhu rahimehullâh*"[318] şeklinde zikreder.

xxi. *Şerhu't-Telhîs* (*el-Muhtasar/Muhtasaru'l-Me'ânî*)

Müellifi: Sadeddîn Mesud b. Ömer et-Teftâzânî.

Molla Hüsrev, bu eseri "*el-Muhtasar*"[319] adıyla zikreder.

173[a], 174[a], 177[a], 179[a], 179[b], 182[b], 183[a], 183[b], 189[b], 190[b], 191[b], 193[a], 195[b], 197[b], 198[b], 199a, 200[a], 202[b], 204[a], 204[b], 211[a], 212[b], 214[b], 215[b], 216[a], 216[b], 217[b], 219[b], 220[a], 22[b], 224[a], 224[b], 226[a], 226[b], 229[b], 233[b], 234[a], 238[a], 239[b], 241[b], 249[b], 251[a].

302 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 19[a], 70[a], 91[b], 110[a], 130[a], 137[b], 158[a], 167[a], 170[a].

303 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 192[a].

304 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 189[b].

305 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 15[a], 22[b], 36[a], 39[a], 44[b], 50[a], 50[b], 52[b], 54[a], 56[b], 86[b], 87[a], 95[a], 98[a], 100[b], 102[b], 117[a], 119[b], 122[b], 125[a], 137[b], 141[b], 170[a], 172[a], 242[a], 242[b].

306 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2[b].

307 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 92[a], 118[b], 125[a], 125[b], 217[a], 242[b], 248[b].

308 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 1[b].

309 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 7[b], 9[a], 30[b], 35[b], 50[a], 64[a], 81[a], 95[b], 104[a], 126[b], 133[b], 135[a], 149[a], 166[a], 167[a], 193[b], 194[a], 209[a], 238[b].

310 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2[a], 8[a].

311 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2[a], 18[b].

312 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 15[b].

313 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 1[b].

314 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 13[b].

315 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 15[b].

316 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 72[a].

317 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 35[b], 41[a], 49[b], 59[b], 108[a], 166[b], 185[b].

318 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 251[a].

319 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 32[a], 38[a], 39[a], 40[a], 57[a], 64[a], 94[a], 114[b], 145[b], 188[b], 190[b], 201[a], 203[b], 212[b], 242[a].

xxii. *Hâşiye ale'l-Muhtasar*

Müellifi: Sadeddîn Mesud b. Ömer et-Teftâzânî.

Molla Hüsrev, Teftâzânî'nin *Muhtasar*'a yazdığı ve/veya yazdırdığı kenar notlarından (*minhuvât*) da nakiller yapar ve bu notları "*Havâşî Şerhi'l-Muhtasar*"[320] şeklinde zikreder.

xxiii. *Şerhu'l-Miftâh*

Müellifi: Sadeddîn Mesud b. Ömer et-Teftâzânî.

Molla Hüsrev, bu eseri "*Şerhu'l-Miftâh*"[321] adıyla zikreder.

xxiv. *Hâşiye ale'l-Mutavvel*

Müellifi: Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/1413).

Molla Hüsrev, müellifi "*es-Seyyid eş-Şerîf*",[322] "*eş-Şerîf rahimehullâh*",[323] "*el-Fâdıl*",[324] "*Hâzâ'l-Fâdıl*",[325] "*el-Fâdılü'l-Muhaşşî*",[326] "*el-Muhaşşî*",[327] eseri "*Havâşî*"[328] adlarıyla zikreder.

xxv. *el-Misbâh fî Şerhi'l-Miftâh* (*Şerhu'l-Miftâh*)

Müellifi: Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî.

---

320 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 183[a].

321 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 5[b], 32[b], 37[a] (mükerrer varak no.'su), 43[b], 61[a], 63[b], 64[a], 65[b], 71[a], 76[b], 83[a], 83[b], 89[a], 89[b], 93[b], 113[b], 115[a], 116[a], 117[a], 118[b], 120[b], 132[a], 133[a], 135b, 143[b], 158[a], 159[a], 167[a], 170[a], 229[b], 233[b], 239[b], 240[b], 241[b].

322 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2[a].

323 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 192[a].

324 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2[a].

325 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 143[b].

326 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2[a], 19[b], 21[a], 34[b], 37[a] (mükerrer varak no.'su), 37[b], (mükerrer varak no.'su), 39[b], 41[a], 66[b], 78[b], 79[a], 80[a], 82[b], 83[a], 86[b], 89[a], 91[a], 92[a], 92[b], 95[a], 98[a], 98[b], 104[a], 105[b], 106[a], 106[b], 109[a], 113[a], 117[a], 119[a], 121[a], 121[b], 123[a], 124[b], 125[b], 127[b], 132a, 133[b], 135[b], 136[b], 137[b], 143[b], 150[a], 151[a], 151[b], 152[a], 152[b], 155[a], 155[b], 156[a], 156[b], 157[a], 158[a], 158[b], 159[a], 159[b], 160[a], 160[b], 161[a], 162[b], 164[a], 165[a], 166[a], 168[a], 169[b], 170[a], 171[a], 174[b], 181[a], 183[b], 185[b], 189[b], 192[b], 193[b], 197[b], 199[b], 205[b], 206[a], 213[a], 214[a], 214[b], 215[a], 216[a], 216[b], 217[a], 219[a], 224[b], 225[a], 236[b], 239[b], 242[b], 246[a].

327 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 93[a], 155[a], 214[b], 225[a], 243[a].

328 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2[a].

Molla Hüsrev, bu eseri "*Şerhu'l-Miftâh*"[329] adıyla zikreder.

xxvi. *Hâşiye ale'l-Misbâh*

Müellifi: Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî.

Molla Hüsrev, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin *el-Misbâh fî Şerhi'l-Miftâh* adlı eserine kendisinin yazdığı haşiyeden de nakiller yapar ve bu notları "*Havâşi's-Seyyid alâ Şerhihî li'l-Miftâh*"[330] şeklinde zikreder.

xxvii. -

Molla Hüsrev, şifahî nakiller yaptığı hocası Burhaneddîn Haydar b. Muhammed el-Hâfî el-Herevî'yi (ö. 821-830/1418-1426 arası) "*Ekmelü Hullâni'ş-Şârih*",[331] "*el-Üstâd ravveha'llâhu rûhahû ve nevvera darîhahu*",[332] "*el-Üstâd rahimehullâhu te'âlâ*"[333] şeklinde zikreder.

Molla Hüsrev, bunların dışında da kaynak belirtmeden, "*Eimmetü hâza'l-fenn*",[334] "*Erbâbü'l-belâga*",[335] "*Erbâbü'l-fenn*",[336] "*Erbâbü fenni'l-belâga*",[337] "*el-Bülegâ*",[338] "*Ashâbü ilmi'l-beyân*",[339] "*Ulemâü'l-beyân*",[340] "*Ulemâü hâza'l-fenn*",[341] "*İlmü'l-Belâga*",[342] "*İlmü'l-Me'ânî*",[343] "*İlmü'l-Beyân*",[344] "*Fennü'l-Beyân*",[345] "*İlmü'l-Bedî'*",[346] "*Hâza'l-fenn*";[347] "*eş-Şurrâh*",[348] "*el-Muhakkikûn*

---

329 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 41[a], 89[a], 104[a], 132[a], 158[a], 158[b], 236[b], 239[b].

330 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2[a], 236[b].

331 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 2[a].

332 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 97[a].

333 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 132[b], 168[a].

334 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 127[a].

335 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 113[a], 166[a].

336 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 100[a], 123[b], 124[a], 243[b].

337 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 215[a].

338 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 80[a], 226[b], 249[a].

339 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 233[a].

340 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 223[b], 244[b].

341 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 101[a], 154[a].

342 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 69[b] (mükerrer varak no.'su), 77[a].

343 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 62[b], 63[a], 64[b], 65[a], 66[a], 69[b] (mükerrer varak no.'su), 73[b], 75[a], 76[b], 80[a], 81[b], 213[b], 214[a], 216[a].

344 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 73[b], 75[a], 77[a], 98[a], 103[a].

345 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 120[b].

346 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 75[a], 112[a].

min şurrâhi'l-Miftâh",[349] "*Ba'du'ş-şurrâh*",[350] "*Ba'du şurrâhi'l-Miftâh*",[351] "*Ba'du'l-müte'ahhirîn min şurrâhi'l-Miftâh*",[352] "*Şurûhu'l-Miftâh*"[353] (*Miftâhu'l-ulûm*'un şarihleri); "*Ba'du'ş-şurrâh*"[354] (*Telhîsu'l-Miftâh*'ın şarihleri); "*Şurrâhu'l-Îzâh*",[355] "*Ba'du şurrâhi'l-Îzâh*"[356] (*el-Îzâh*'ın şarihleri); "*Sa'düddîn el-Kâlûnî*",[357] "*Kütübü'ş-Şeyh*",[358] "*Kütübü'l-fenn*",[359] "*Kütübühüm*"[360] diyerek belâgat ilimleri ile ilgili konulara temas eder.

II.8.9. Edebiyat, Şiir ve Şiir Şerhleriyle İlgili Kitaplar

i. *Dîvânü'l-Hamâse*[361]

Müellifi: Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî (ö. 231/846).[362]

Molla Hüsrev, müellifi "*Ebû Temmâm*",[363] eseri "*el-Hamâse*"[364] adıyla zikreder.

ii. *Edebü'l-Kâtib*

Müellifi: Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889).[365]

---

347 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 36[a], 123[b], 129[a], 216[a].

348 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 28[b], 63[b], 84[a].

349 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 129[a], 161[b].

350 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37[a] (mükerrer varak no.'su).

351 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37[b], 121[a], 139[b].

352 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 246[a].

353 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 61[a], 125[a], 150[b], 176[b].

354 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 40[a], 118[a], 119[a].

355 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 112[a], 112[b].

356 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 42[b], 52[b], 84[b].

357 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 164[a].

358 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31[a].

359 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 1[b].

360 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 47[a], 47[b].

361 Elmalı, Hüseyin, "el-Hamâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XV, 440-441.

362 Ziriklî, H., *a.g.e.*, II, 165; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, I, 524-525; Elmalı, H., "Ebû Temmâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, X, 241-243.

363 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 7[b], 197[a], 249[a], 249[b].

364 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 54[b], 96[b].

365 Ziriklî, H., *a.g.e.*, IV, 137; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, II, 297-298; Yazıcı, Hüseyin, "İbn Kuteybe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XX, 145-149.

Molla Hüsrev, müellifi "*İbn Kuteybe*",[366] eseri "*Edebü'l-Kâtib*"[367] adıyla zikreder.

iii. *Şerhu Dîvâni'l-Hamâse*

Müellifi: Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî (ö. 421/1030).[368]

Molla Hüsrev, müellifi "*el-İmâm el-Merzûkî*"[369] adıyla zikreder; eserin adını vermez.

iv. *Saktu'z-Zend*

Müellifi: Ebü'l-'Alâ Ahmed b. Abdullah b. Süleyman el-Ma'arrî (ö. 449/1057).[370]

Molla Hüsrev, müellifi "*Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî*",[371] eseri "*es-Sakt*"[372] adıyla zikreder.

v. *Şerhu Dîvâni'l-Mütenebbî*

Müellifi: Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî (ö. 468/1076).[373]

Molla Hüsrev, müellifi "*el-Vâhidî*",[374] eseri "*Şerhu'l-Vâhidî li-Şi'ri Ebi't-Tayyib*"[375] adıyla zikreder.

vi. *Dırâmü's-Sakt* (*Şerhu Sakti'z-Zend*)

Müellifi: Sadrulefâdıl el-Kâsım b. el-Hüseyin el-Hârizmî (ö. 617/1220).[376]

---

366 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 219[a].

367 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 219[b].

368 Ziriklî, H., *a.g.e.*, I, 212; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, I, 258; Varol, Hüseyin, "Ebû Ali el-Merzûkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, X, 91-92.

369 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 46[b], 96[b], 144[b], 147[b], 176[a], 195[a], 195[b], 213[a], 221[b].

370 Ziriklî, H., *a.g.e.*, I, 157; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, I, 181-183; Halîfât, Sahbân, "Ebü'l-Alâ el-Maarrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, X, 287-291.

371 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 133[a], 188[a], 233[b], 234[a].

372 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 161[a].

373 Ziriklî, H., *a.g.e.*, IV, 255; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, II, 400.

374 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 49[a].

375 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 49[a].

376 Ziriklî, H., *a.g.e.*, V, 175; Kehhâle, Ö. R., *a.g.e.*, II, 640.

Molla Hüsrev, müellifinin adını vermediği bu eseri "*Dırâmü's-Sakt*"[377] adıyla zikreder.

Molla Hüsrev, bunların dışında da kaynak belirtmeden, pek çok şair ve edibin adını zikreder. Mesela: "*İbn Bâbek*",[378] "*İbnü'r-Rûmî*",[379] "*İbnü'l-Amîd*",[380] "*İbnü'l-Mu'tezz*",[381] "*Ebû Ahzem et-Tâî*",[382] "*Ebû Bekr el-Hârizmî*",[383] "*Ebü'l-Hasen el-Bâharzî*",[384] "*Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî*",[385] "*Ebü'l-Atâhiye*",[386] "*Ebû Mansûr es-Se'âlibî*",[387] "*Erzak b. Tarafe el-Bâhilî*",[388] "*Ebü'n-Necm*",[389] "*İmruülkays*",[390] "*Beşşâr*",[391] "*Hassân b. Sâbit*",[392] "*el-Hâriciyye*",[393] "*el-Halîl b. Ahmed*",[394] "*el-Hansâ*",[395] "*ez-Zübyânî*",[396] "*es-Sâhib b. Abbâd*"[397] vs. Bazen de isim vermeden "*eş-Şâ'ir/eş-Şu'arâ*"[398] diyerek şiir nakledip değerlendirmesini yapar.

Molla Hüsrev, yukarıdakilerden birine dâhil edemediğimiz pek çok âlim grubunun görüşlerini de nakleder. Mesela: "*el-Eimme*",[399] "*Bâki'l-eimme*",[400]

---

377 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 212[b].
378 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 58[b].
379 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 199[b].
380 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 52[a].
381 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 57[b].
382 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 115[a].
383 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 203[b].
384 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 55[b].
385 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 58[b], 206[b].
386 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24[b].
387 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 203[b].
388 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 148[b].
389 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 162[a].
390 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 146[a], 213[a].
391 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 224[a].
392 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 161[b].
393 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 221[b].
394 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 96[b].
395 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 99[b].
396 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 223[b].
397 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 57[a], 203[b], 204[a].
398 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 8[a], 26[a], 46[a], 48[b], 49[a], 51[b], 55[b], 56[b], 94[a], 107[b], 116[b], 120[b], 124[b], 132[a], 145[a], 145[b], 161[a], 167[a], 207[a], 222[b], 227[b], 240[a], 249[a].
399 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 130[b], 144[a], 246[a].
400 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 131[a].

"*Ehlü'l-müşâhede*",[401] "*Ba'd/el-Ba'd/Ba'duhum*",[402] "*Ba'du'l-efâdıl*",[403] "*Ba'du'l-muhakkikîn*",[404] "*Ba'du'l-musannifîn*",[405] "*Ba'du'ş-şurrâh*",[406] "*es-Sikât*",[407] "*el-Cumhûr*",[408] "*Cumhûru'ş-şurrâh*",[409] "*el-Ulemâ*",[410] "*el-Ulemâ'ü's-sikât*",[411] "*el-Kavm*",[412] "*el-Müte'ahhirûn*",[413] "*el-Mütekaddimûn*"[414] vb.

II.8.10. Metot ve Üslubu

Molla Hüsrev'in *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'de kullandığı metot ve üslupla ilgili dikkatimizi çeken hususları maddeler hâlinde arz edeceğiz:

1. Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'i (قال – أقول) tarzında yazmıştır.[415] Dolayısıyla önce (قال) diyerek *Mutavvel*'in ibaresinden açıklamak ve/veya kendi

---

401 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 146[b].

402 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 22[a], 52[a], 105[b], 112[b], 136[a], 145[a], 191[b], 206[b].

403 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 216[b].

404 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 205[b].

405 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 36[b].

406 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 219[b], 222[b].

407 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 35[a], 45[b], 57[b].

408 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 50[b], 53[a], 82[a], 83[a], 85[a], 134[b], 146[a], 148[b], 155[a], 189[b], 206[b], 236[a].

409 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 161[b].

410 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 232[b].

411 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 246[a].

412 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 53[b], 55[a], 61[a], 78[a], 88[a], 88[b], 250[a].

413 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31[b], 50[b], 54[b],59[b], 141[b].

414 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 141[b].

415 Kâtib Çelebi'nin şerh türleri olarak saydığı üç türden "memzûc şerh" dışındaki türlerin, yani (قال–أقول) tarzı ile (قوله) tarzının haşiyeler için de geçerli olduğu görülmektedir. Şerh üzerine yapılan "memzûc" çalışmalara ise "haşiye" değil, "şerhu'ş-şerh" denilmektedir (Mesela: Muharrem Efendi'nin Molla Cami şerhi, Ramazan Efendi'nin *Şerhu'l-Akâ'id* şerhi, Ali el-Kârî'nin *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-Fiker*'i vs.). Şerh, haşiye ve talikat ile ilgili geniş bilgi için bk. Kâtib Çelebi, *a.g.e*., I, 37; Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîs Edebiyatı Çeşitleri Özellikleri Faydalanma Usulleri*, İFAV Yayınları, 4. bs., İstanbul 1997, 153-161; Kara, İsmail, "'Unuttuklarını Hatırla!' Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not", *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, XV/28 (2010), 1-67; Şensoy, Sedat, "Şerh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, 555-558; Birışık, Abdülhamit, "Şerh (Tefsir)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, 558-559; Efendioğlu, Mehmet, "Şerh (Hadis)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, 559-560; Kaya, Eyyüp Said, "Şerh (Fıkıh)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, 560-564; Sinanoğlu, M., "Şerh (Kelâm)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, 564-565; Ceylan,

kanaatini belirtmek istediği kelime, cümle veya cümleleri iktibas eder. İfade uzun olduğunda ise, sadece baş tarafını verip (إلى آخره) der. Sonra (أقول) diyerek kendi açıklamalarını yapar. İki (قال)'nin arası uzun olup arada açıklanmaya muhtaç ifadeler bulunduğunda (قوله) diyerek onları da nakledip izah eder. Mukaddimede ve ilk bölümlerde (قال) ile iktibas edilen ifadeler, neredeyse "şerh" denilebilecek derecede birbirine yakınken ilerleyen bölümlerde (قال)'lerin arasının açıldığı görülür.

Nüshaları tanıtırken bahsettiğimiz gibi, müellifin, muhtemelen eseri okuturken yazdığı ve/veya yazdırdığı dipnot mahiyetindeki açıklamalar, kenarda (منه) rumuzuyla verilir. Ancak bu *minhuvât*, bütün nüshalarda aynı şekilde yer almaz; bazılarında ise hiç bulunmaz. Dolayısıyla eseri tahkik edecek araştırmacıların, *minhuvât*ı toplamak için birkaç nüsha ile yetinmeyip mümkün olduğu kadar çok nüshayı gözden geçirmeleri yerinde olur.

2. *Mutavvel*'in metnini doğru tespit etmeye önem verir; bunun için zaman zaman farklı nüshaların ibarelerini naklederek değerlendirmeler yapar.[416]

3. Teftâzânî'nin *Mutavvel*'in kenarına yazdığı ve/veya yazdırdığı notlardan (*minhuvât*) da nakiller yapar ve bu notları "*el-Hâşiyetü'l-mensûbe ile'ş-Şârih rahimehullâh*",[417] "*Nukile anhu/ani'ş-Şârih*",[418] "*Ruviye anhu rahimehullâh*"[419] şeklinde zikreder. Ayrıca kaynaklarını tanıttığımız kısımda da görüldüğü üzere, sık sık Teftâzânî'nin diğer eserlerine de müracaat eder.

4. *Mutavvel*'in ibaresinin doğru anlaşılmasına gayret eder; bunun için lugat, sarf ve nahiv ilimleri açısından izahlar yapar.[420]

5. *Mutavvel*'de geçen bazı özel isimlerin okunuşunu verir[421] ve sahipleri hakkında kısa biyografik bilgiler nakleder.[422]

Ömür, "Şerh (Türk Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, 565-568; Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, "Hâşiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XVI, 419-422; Şensoy, S., "Ta'lîkât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIX, 508-510.

416 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 9[a], 12[b], 27[a], 37[b] (mükerrer varak no.'su), 64[a], 86[a], 87[a], 88[b], 95[b], 148[a], 152[a], 165[a], 206[a], 239[a], 241[a].

417 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 72[a].

418 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 35[b], 41[a], 49[b], 59[b], 108[a], 166[b], 185[b].

419 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 251[a].

420 Hemen her sayfada bunun örnekleri görülebilir.

6. Beyitleri izah ederken, eğer zikredilmemişse şairini tespit eder, ihtiyaç duyuluyorsa beytin öncesini (أوله/قبله),[423] sonrasını (بعده/تمامه)[424] ve söyleniş sebebini/hikâyesini[425] nakleder; (المعنى)[426] diyerek toplu mana verir.

7. Teftâzânî'nin isim vermeden görüşlerini tenkit ettiği kişilerin, özellikle de önceki *Telhîs* şarihlerinden Halhâlî (ö. 745/1344)[427] ile Zevzenî'nin (ö. 792/1389)[428] görüşlerini, bizzat kendi ifadeleriyle naklederek değerlendirir.

8. Mukaddimede de belirttiği gibi, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Teftâzânî'ye yönelttiği itirazlardan cevaplandırılması mümkün olanları, Teftâzânî adına cevaplandırır.[429] Ancak hocasının hocası olan Teftâzânî lehine taassuba düşmez; bazen Seyyid Şerîf'e hak verir,[430] bazen de ikisini de tenkit eder.[431] Dolayısıyla Teftâzânî ile Seyyid arasında bir nevi hakemlik yapar. Seyyid Şerîf'in değinmediği birçok meselede de Teftâzânî'yi tenkit ettiği olur.[432]

9. Bir konuyla ilgili temel bilgileri veya dikkat edilmesi gereken hususları anlatmaya (اعلم) lafzıyla başlar.[433] Ön hazırlık mahiyetindeki bilgileri verdikten sonra esas konuya geçerken (… إذا عرفت هذا) der.[434]

---

421 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 51[a] (İbn Cinnî), 84[a] (Abdullah b. Übey b. Selûl).

422 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 51[a] (Sinimmâr), 115[a] (el-Hakem b. Abdiyeğûs), 115[a] (Ebû Ahzem et-Tâî), 115[a], 121[a], 237[b] (Hâtim), 208[b] (Züheyr b. Ebî Sülmâ), 237[b] (Bâkıl).

423 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 54[b], 110[b], 111[b], 144[a], 148[a], 207[a], 238[b].

424 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 110[b], 114[b], 136[a], 208[a], 213[a], 249[b].

425 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 149[a], 161[b], 181[b], 206[b], 208[a-b].

426 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 226[a], 239[a], 239[b], 241[a].

427 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 44[a], 47[a], 49[b], 52[a], 52[b], 53[a], 58[b], 60[b], 90[b], 94[b], 118[a], 159[a], 166[b], 172[a], 181[b].

428 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 36[b], 44[b], 50[b], 51[b], 53[a], 56[a], 57[a], 65[a], 74[b], 90[b], 94[b], 149[a], 161[a], 186[a], 203[b], 204[a], 212[b], 221[a], 221[b], 226[a], 226[b], 229[b], 237[b].

429 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 27[b], 35[a], 37[a], 37[b], 39[a], 39[b], 41[a], 41[b], 53[a], 54[a], 56[b], 71[a], 83[b], 86[b], 117[a], 132[a], 183[b], 197[b], 206[a], 217[a], 219[a], 242[b].

430 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 79[a].

431 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 93[a].

432 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 7[b], 15[b], 24[b], 28[b], 29[a], 30[a], 32[b], 35[b], 36[a], 36[b], 38[a], 42[a], 42[b], 49[a], 49[b], 52[b], 53[b], 54[a], 65[b], 68[b], 69[a], 71[a], 78[b], 82[a], 86[a], 87[a], 90[b], 109[a], 115[b], 117[a], 118[b], 125[a], 130[a], 143[a], 156[a], 165[a], 172[a], 173[a], 175[a], 189[b], 200[a], 200[b], 206[b], 223[a], 226[b], 251[a].

433 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 16[a], 24[a], 28[b], 30[a], 33[a], 36[a], 39[a], 42[a], 44[a], 45[b], 60[a], 61[a], 62[b], 65[a], 69[b] (mükerrer varak no.'su), 74[b], 92[b], 93[a], 102[b], 110[a], 113[a], 117[b], 120[b], 125[b],

10. İzaha muhtaç hususları açıklamaya (بيان),[435] (توجيه),[436] (توضيح)[437]; iktibas edilen metindeki birtakım hususları kendi ifadesiyle net bir şekilde anlatmaya (تقرير);[438] uzun bir konuyu yine kendi ifadesiyle özetlemeye (تلخيص),[439] (حاصل),[440] (غاية ما في الباب)[441] gibi sözlerle başlar.

11. Zaman zaman okuyucunun zaten bildiğini varsaydığı hususlara (أنت خبير),[442] (لا يخفى)[443] diyerek göndermeler yapar. Kitabın başka yerlerinde veya başka ilimlerde ve kitaplarda bulunan yerleşik kurallara atıfta bulunurken (تقرر)[444] ifadesini kullanır.

12. Görüşlerin dayanak ve gerekçelerini sunarken (مبنى),[445] (منشأ),[446] (وجه)[447] gibi kelimeler kullanır.

126b, 142b, 146b, 150a, 152a, 183a, 189a, 190a, 192a, 200b, 201a, 204a, 209b, 215a, 218a, 225a, 230a, 244a, 250b.

434 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31a, 54a, 124a, 125b, 137a, 142b.

435 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 111b, 113a, 152b.

436 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 84b, 88b, 95b, 118b, 138a, 143b, 149a, 150a, 152a.

437 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 34a, 66b, 67a, 69b (mükerrer varak no.'su), 78a, 111a, 140b, 142a.

438 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20b, 23a, 23b, 26b, 28a, 36a, 46b, 47a, 47b, 85a, 93b, 112a, 128a, 135b, 136a, 136b, 138b, 139a, 139b, 140a, 140b, 150a, 167b, 170a, 207b, 218a, 218b, 219a.

439 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 94b.

440 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20b, 28a, 30b, 32a, 36b, 40b, 42b, 44b, 45a, 47b, 48a, 51a, 55a, 81a, 83b, 88a, 97a, 103b, 104a, 104b, 116a, 137a, 139a, 139b, 141a, 143a, 145a, 150b, 163a, 165a, 170b, 173b, 177b, 180b, 188a, 192a, 201b, 203a, 211b, 218a, 221b, 224b, 225b, 229a, 239a, 239b, 244a, 248b, 250a, 251a.

441 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 33a, 70a, 128b.

442 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 38a, 52b, 92a, 104a, 129b, 138a, 139b, 168a, 168b, 170a.

443 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 33b, 42b, 43a, 50a, 51b, 52a, 52b, 53b, 55a, 55b, 56b, 59b, 62b, 65b, 75b, 77b, 80a, 83a, 90b, 91a, 93b, 94a, 98a, 104a, 104b, 107b, 112b, 114b, 117b, 118b, 125a, 130a, 131a, 133b, 137b, 143b, 151a, 161a, 182b, 183b, 207a, 238b, 245a.

444 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 62a, 63a, 77a, 78a, 107a, 107b, 109b, 118b, 121b, 126a, 142b, 146b, 147b, 150b, 170b, 217b, 241b.

445 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 226b.

446 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 220b.

13. Tenkit ettiği görüşlerin hata yönünü/derecesini anlatmak için (إشكال),[448] (اعتساف),[449] (بحث),[450] (تسامح),[451] (تساهل),[452] (تعسف),[453] (تكلف/تكلفات),[454] (توهم),[455] (حق العبارة),[456] (مسامحة/مسامحات),[457] (مساهلة),[458] (مكابرة),[459] (نظر)[460] gibi kavramlar kullanır. Bazen kendisini tutamayıp (العجب …)[461] diyerek yapılan yanlışa hayret eder.

14. Tenkit edilen görüşlere (اعتذار/اعتذار),[462] (غاية ما يتكلف له),[463] (يمكن أن يتكلف),[464] (يمكن أن يجاب),[465] (يمكن أن يدفع/يمكن دفعه),[466] (يمكن أن يقال),[467] gibi ifadelerle makul mazeretler bulmaya çalışır. Eğer o tenkitten kurtulma çaresi

---

447 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 36[a], 37[b], 40[b], 41[a], 49[a], 58b, 59[a], 59[b], 66[b], 74[b], 87[a], 90[a], 100[b], 105[a], 106[a], 110[a], 110[b], 113[b], 118[a], 118[b], 121[b], 123[a], 133[b], 144[a], 147[a], 149[b], 181[a].

448 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 33[b], 175[b], 229[a], 234[b].

449 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 145[b], 215[b].

450 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 21[a], 27[b], 41[a], 49[a], 53[b], 62[a], 68[b], 69[a], 69[b], 69[a] (mükerrer varak no.'su), 71[a], 71[b], 76[b], 78[b], 79[a], 80[a], 82[a], 82[b], 89[a], 89[b], 95[a], 97[b], 98[a], 100[b], 101[a], 109[a], 111[a], 115[b], 129[b], 130[a], 134[b], 135[b], 136[b], 137[b], 140[a], 140[b], 141[b], 143[a], 151[b], 152[a], 153[b], 155[a], 156[a], 157[b], 158[a], 159[a], 159[b], 161[a], 165[a], 168[b], 174[b], 175[a], 177[a], 190[a], 200[a], 201[a], 206[a], 209[a], 211[b], 214[b], 217[a], 223[a], 227[a], 236[b], 238[b], 240[b], 248[b], 251[a].

451 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31[a], 38[a], 42[b], 78[a], 117[a], 126[a], 145[b], 211[b], 218[b].

452 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 96[b].

453 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 22[b], 55[b], 94[b], 123[b], 193[a], 221[a], 250[b].

454 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 55[b], 81[b], 95[b], 97[a], 104[b], 132[b], 151[a], 221[a], 229[a], 229[b], 238[b].

455 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 104[a].

456 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 42[a], 49[a], 49[b], 118[a], 118[b], 200[b].

457 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 69[a], 81[b].

458 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 42[a], 86[a].

459 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 47[a].

460 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 20[b], 61[b], 86[a], 90[b], 134[a], 145[a], 159[a], 162[b], 167[b], 176[b], 204[b], 209[a].

461 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 125[b], 127[b], 169[a], 217[a], 245[b], 247[a].

462 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 55[b], 140[a].

463 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 139[a].

464 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 54[a].

465 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 41[a], 48[b], 61[b], 71[b], 79[a].

466 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 69[a], 89[a], 120[a], 209[b].

467 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24[a], 37[b] (mükerrer varak no.'su), 39[b], 238[a], 250[a].

varsa, (لو قال: …),[468] (لو ذكر: …)[469] diyerek o çareye işaret eder.

15. Tartışmalı konularda münazara ilminin kaidelerini uygular ve kavramlarını kullanır. Mesela: (اعترض/اعتراض),[470] (أورد عليه),[471] (اندفع/يندفع),[472] (تسليمي),[473] (جواب/الجواب),[474] (دفع),[475] (رد),[476] (سؤال),[477] (سلمنا),[478] (لا نسلم),[479] لو),[480] (مسلم),[481] (المعترض),[482] (ممنوع),[483] (منع),[484] (يَرِدُ على)[485] vb.

---

[468] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 33[a], 42[b], 54[a], 100[b], 145[b].

[469] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 43[a], 116[a].

[470] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 21[b], 25[b], 32[b], 34[b], 35[a], 38[a], 39[b], 40[a], 40[b], 41[a], 41[b], 42[b], 80[b], 81[a], 84[b], 87[b], 91[a], 91[b], 94[b], 105[a], 112[a], 112[b], 117[a], 118[a], 120[b], 123[a], 128[a], 132[b], 135[b], 138[a], 141[a], 150[a], 151[a], 177[a], 202[b], 208[b], 212[a], 213[a], 217[a], 226[b], 239[a], 242[a], 242[b], 244[a], 247[b], 250[b].

[471] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 48[b], 134[b], 137[a].

[472] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 117[a], 133[b], 143[a], 235[b].

[473] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 137[a].

[474] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 21[b], 22[a], 25[b], 28[b], 32[b], 34[a], 35[a], 35[b], 39[b], 40[a], 41[b], 47[a], 48[a], 56[b], 69[b] (mükerrer varak no.'su), 70[b], 77[a], 78[a], 79[a], 81[a], 81[b], 82[a], 83[b], 84[b], 85[b], 88[a], 90[a], 91[a], 92[b], 93[b], 95[b], 98[b], 103[b], 104[a], 104[b], 108[b], 109[a], 111[a], 112[b], 114[b], 117[a], 120[b], 123[b], 124[b], 125[a], 130[b], 134[b], 137[a], 138[b], 140[a], 141[a], 143[a], 144[b], 151[a], 167[a], 173[b], 200[a], 202[b], 203[a], 207[b], 208[b], 209[a], 213[a], 218[b], 220[b], 226[b], 239[b], 240[b], 242[a], 242[b], 243[a], 244[a], 249[a], 250[a], 251[a].

[475] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 18[b], 38[a], 40[a], 59[b], 69[a], 69[b], 82[a], 82[b], 92[b], 110[a], 112[a], 118[a], 120[a], 149[b], 211[b], 225[b], 231[a], 241[b], 242[b], 247[b].

[476] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 36[a], 87[b], 92[a], 109[b], 112[a], 112[b], 119[a], 121[a],132[a], 132[b], 133[b], 136[a], 140[a], 148[a], 150[b], 226[b], 229[b], 237[b], 242[a], 243[a], 244[a].

[477] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 104[a], 117[a], 130[b], 144[a], 145[a], 149[b], 201[b], 203[a], 220[b].

[478] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 34[a], 248[a].

[479] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 31[b], 34[a], 35[a], 45[a], 46[b], 49[a], 69[b] (mükerrer varak no.'su), 78[b], 80[b], 83[a], 83[b], 86[a], 89[a], 90[a], 98[a], 110[b], 112[b], 119[a], 128[b], 129[b], 130[a], 137[a], 140[b], 143[b], 230[b], 237[a], 243[b], 248[a].

[480] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37[b] (mükerrer varak no.'su), 45[a], 49[a], 52[b], 62[a], 69[b] (mükerrer varak no.'su), 75[a], 86[a], 112[b], 119[b], 130[a], 136[b], 137[a], 140[b], 148[b], 228[a], 143[b], 251[a].

[481] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 130[b], 143[a].

[482] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 118[a], 132[b], 142[b], 143[a], 164[a], 245[a], 246[a], 246[b], 247[a].

[483] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 45[a], 119[b], 130[a], 132[b], 243[b], 245[b], 250[b].

[484] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 21[b], 32[a], 35[a], 47[a], 52[b], 65[b], 83[b], 112[b], 119[a], 122[b], 143[a], 144[b], 150[b], 189[a], 230[b].

[485] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24[a], 32[b], 37[a], 39[b], 89[b], 95[a], 101[b], 113[a], 121[a], 125[a], 151[a], 206[b], 235[b].

16. Farklı görüşleri verdikten sonra (أقول)[486] veya (نقول)[487] diyerek kendi görüşünü verir.

17. Soru-cevap üslubuna önem verir; bunun için çoğunlukla (... :فإن قيل) ,(قلنا: ...)[488] ,(فإن قيل: ... أجيب: ...)[490] (فإن قلت: ... قلت: ...)[489] kalıplarını, bazen (لا يقال: ... لأنا نقول: ..)[492] (فإن قلت: ... قيل: ...)[491] kalıplarını kullanır. Bazen de diyerek soru ve itirazın önünü baştan keser.

18. İhtilaflı konularda tercih ettiği veya doğru bulduğu görüşü, (الصواب)[497] ,(الصحيح)[496] ,(الحق)[495] ,(أولى/الأولى)[494] ,(أحسن/الأحسن)[493] (ظاهر/الظاهر)[498] ,(ظهر)[499] ,(المختار)[500] (هكذا يجب أن يفهم)[501] gibi sözlerle belirtir.

---

[486] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 56[b], 64[b], 98[b], 143[b], 146[b], 148[a], 172[b], 199[a], 199[b], 222[b], 231[a], 243[a], 244[a], 245[a], 246[b], 247[b].

[487] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 66[b], 78[a], 124[a].

[488] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 4[b], 5[a], 15[a], 16[b], 18[a], 19[a], 20[b], 23[a], 24[a], 25[a], 25[b], 26[a], 26[b], 27[b], 33[b], 35[a], 35[b], 37[a] (mükerrer varak no.'su), 39[a], 40[a], 41[b], 50[b], 51[b], 52[a], 54[a], 55[a], 56[a], 60[a], 62[b], 63[b], 64[b], 72[b], 73[a], 73[b], 74[a], 76[a], 77[a], 81[a], 83[a], 91[b], 92[a], 93[a], 93[b], 95[a-b], 98[b], 101[a], 107[a], 107[b]-108[a], 110[b], 116[a], 116[b], 120[b], 121[a], 126[b], 127[a], 129[a], 142[b], 143[b], 145[a], 150[b], 155[b], 160[b], 162[b]-163[a], 164[b], 176[b], 199[b], 200[b], 217[b], 227[a], 227[b]-228[a], 228[a], 236[a], 245[a-b], 248[a].

[489] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 3[b], 7[b], 14[b], 22[b], 42[a], 60[b], 68[a], 99[a], 125[a], 167[a], 181[b], 198[b], 235[a], 244[b], 245[a], 246[b].

[490] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 156[b]-157[a], 233[b].

[491] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 96[a].

[492] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 3[a], 26[a], 30[b], 31[a], 102[a], 111[b], 115[b], 124[a], 190[b], 217[b], 225[a], 231[b].

[493] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 24[b], 138[b], 149[b], 199[b].

[494] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr.40[a], 43[b], 72[a], 78[b], 83[b], 98[b], 103[a], 119[a], 125[a], 133[a], 157[a], 217[a].

[495] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 56[b], 57[a], 107[a], 130[b], 132[b], 180[b], 189[b], 248[b].

[496] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 53[a], 109[a], 223[b], 244[b].

[497] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 39[b], 90[a], 103[a], 104[b], 109[a], 109[b], 143[b], 150[b], 155[b], 172[a], 175[a], 196[b], 209[a], 211[a], 225[a], 242[b].

[498] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 90[a], 132[a], 134[a], 136[a], 140[b], 146[a].

[499] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 37[a] (mükerrer varak no.'su), 45[a], 52[a], 63[b], 69[b], 79[a], 93[b], 118[a], 123[b], 240[a].

[500] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 29[b], 119[a].

[501] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 60[a], 81[b], 103[b], 113[b], 175[a].

19. Daha önce işlenmemiş veya ihtilaflı olan konularla ilgili araştırma yaptıktan sonra vardığı sonuçları (تحقيق)[502] kavramıyla ifade eder. Bu tahkiklerin bazılarında çok iddialıdır[503] ki bunların müstakil risale olarak da neşredilmesi mümkündür.

20. Kitabın iç kontrolüne önem verir; daha önce geçen konulara (سبق),[504] (سلف),[505] (مر);[506] ileride gelecek olan konulara (ستسمع),[507] (ستطلع عليه),[508] (سيذكر),[514] (سيحقق),[513] (يجيء/سيجيء),[512] (يأتي/سيأتي),[511] (ستقف),[510] (ستعرف),[509] (سيشار),[515] (سيظهر),[516] gibi sözlerle havalelerde bulunur.

---

[502] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 17[a], 18[b], 27[a], 29[a], 34[b], 37[a], 50[b], 53[b], 61[a], 62[a], 64[b], 65[a], 65[b], 66[a], 68[a], 75[b], 78[a], 79[a], 80[b], 83[a], 84[b], 85[b], 86[a-b], 88[b], 89[a], 89[b], 90[b], 98[a], 100[a], 101[a], 108[b], 116[b], 118[b], 119[a], 119[b], 120[b], 121[b], 122[b], 125[a], 130[b], 131[a], 132[b], 135[a], 139[a], 139[b], 141[a], 141[b], 142[a], 147[b], 152[b], 166[a], 168[a], 168[b], 169[b], 178[a], 179[a], 181[a], 191[a], 197[a], 197[b], 199[a], 214[a], 216[a], 216[b], 218[a], 218[b], 219[a], 224[b], 225[b], 238[b], 244[b], 245[b], 247[b]. (Bunlardan bazıları ileriye veya geriye atıf şeklindedir).

[503] Mesela: Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 141[b] (اعلم أن هذا البحث من مبارك الأنظار، و معارك الأفكار، كم ضلت في ميدانه أوهام الفحول، و زلت دون الوصول إلى تحقيقه أقدام العقول، لم أر من محققي المتقدمين أحدا كشف عنه حجاب الإشكال، و لم أر من مدققي المتأخرين من رفع عنه نقاب الإعضال، و الشارح النحرير قد بين محصل الكلام، و لم يتصد لتحقيق المرام، فإن أردت العثور على الحق و رفع الإشكال، فاستمع لما يتلى عليك من المقال، فأقول و بالله التوفيق، و بيده مقاليد التحقيق: ...).

[504] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 33[a], 36[a], 58[b], 70[a], 73[a], 75[a], 79[b], 104[b], 107[a], 114[a], 114[b], 121[b], 130[b], 134[b], 140[b], 145[a], 165[a], 166[a], 180[b], 182[a], 187[b], 217[a], 225[b], 229[a], 236[a], 242[a].

[505] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 244[b].

[506] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 146[b], 150[b], 180[a], 180[b], 181[a], 182[a], 184[b], 197[a], 216[a], 247[b].

[507] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 127[a], 129[b].

[508] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 231[b].

[509] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 55[a].

[510] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 44[b].

[511] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 18[b], 23[a], 24[b], 25[a], 27[a], 27[b], 28[a], 30[a], 32[b], 33[a], 34[a], 35[a], 35[b], 37[a], 39[a], 40[a], 42[a], 53[a], 54[b], 62[a], 65[b], 82[a], 83[a], 88[b], 89[a], 90[b], 102[a], 103[a], 104[b], 107[b], 113[b], 116[a], 118[b], 125[b], 126[a], 126[b], 127[a], 127[b], 132[b], 139[b], 140[a], 142[b], 145[b], 172[b], 176[a], 177[a], 180[b], 197[a], 197[b], 204[b], 206[b], 219[a], 221[a], 224[b], 227[a], 236[b], 245[a], 247[a].

[512] Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 26[a], 32[a], 34[b], 68[b], 89[b], 98[a], 99[b], 100[b], 112[a], 120[b], 180[a].

21. Anlatmayı bitirdikten sonra sık sık (تأمل)[517] veya (تدبر)[518] diyerek okuyucu konu üzerinde daha derin düşünmeye davet eder.

Sonuç

Sonuç olarak Molla Hüsrev, zannedildiği gibi, sadece fıkıh ve usûl-i fıkh ilimleriyle ilgilenmemiş, bu ilimlerin yanı sıra başka ilimlerle ve bu arada belâgat ilimleriyle de meşgul olmuştur. Belâgat ilimleri alanında yazdığı eserlerin en hacimlisi ve tanınmışı tebliğimize konu edindiğimiz *Hâşiye ale'l-Mutavvel* adlı çalışmasıdır.

Molla Hüsrev, *Mutavvel* üzerine yapılan ilk çalışmalardan biri olan bu eserinde, bizzat müellif Teftâzânî'nin öğrencisi olan hocası Burhaneddîn Haydar el-Herevî'nin takrirlerinden ve kullandığı 70 civarındaki kaynaktan yararlanarak ve tabiî ki kendi ilmî ve edebî birikimini de katarak, *Mutavvel*'in sırlarını çözmeye, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Teftâzânî'ye yönelttiği birtakım itirazları cevaplamaya gayret etmiş ve pek çok konuda kendi tahkiklerini ortaya koymuş, görebildiğimiz kadarıyla bunda oldukça da başarılı olmuştur.

Beyân ilminin kinaye bahsi ile bedî' ilminin konularını ihtiva etmemesine rağmen, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, gerek ilmî değerlendirmeleri gerekse edebî üslubuyla Arap dili ve belâgatı alanına pek çok katkıda bulunmakta ve dolayısıyla doktora seviyesinde bir tahkik çalışmasını ve çeşitli yönleriyle tahlil edilmeyi hak etmektedir.

---

513 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 61[a].

514 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 45[b].

515 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 50[b].

516 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 23[b].

517 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 16[b], 17[b], 29[a], 31[b], 52[a], 53b, 56[a], 59[b], 68[b], 69[b], 74[b], 83[a], 84[a], 86[b], 89[b], 91[b], 95[b], 97[b], 98[a], 98[b], 101[b], 105[a], 107[a], 114[a], 114[b], 116[a], 117[b], 122[b], 125[a], 128[a], 128[b], 130[a], 139[b], 140[b], 143[a], 143[b], 145[a], 147[a], 148[a], 152[a], 156[b], 165[a], 166[b], 167[b], 171[b], 199[b], 205[b], 207[a], 209[a], 216[a], 226[a], 227[a], 229[a], 243[b].

518 Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, vr. 29[b], 64[a], 80[b], 82[b], 86[a], 90[a], 106[a], 118[b], 121[a], 124[a], 126[b], 134[a], 143[a], 144[b], 157[b], 158[b], 161[a], 163[b], 165[a], 166[b], 175[b], 178[b], 183[b], 193[b], 196[b], 208[b], 211[b], 217[a], 225[a], 230[b], 234[b], 237[b], 246[a].

Özet

Fatih Sultan Mehmed'in "zamanın Ebû Hanîfesi" diyerek vezirlerine karşı iftihar ettiği Şeyhülislâm Molla Hüsrev, daha çok fıkıh ve usûl-i fıkh alanlarındaki eserleriyle tanınmıştır. Ancak onun tefsir başta olmak üzere, kelâm, mantık ve belâgat ilimlerine dair çalışmaları da vardır. Molla Hüsrev'in belâgat ilimlerine dair çalışmalarının en hacimlisi ve en çok tanınmışı, *Hâşiye ale'l-Mutavvel* adlı eseridir. Bu eser, Kazvînî (ö. 739/1338) tarafından Sekkâkî'ye (ö. 626/1229) ait *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eserin belâgate dair olan üçüncü kısmı özetlenerek meydana getirilen *Telhîsu'l-Miftâh* adlı metne Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) yazdığı iki şerhten uzunu olan *el-Mutavvel* üzerine yapılmış bir haşiye çalışmasıdır. Molla Hüsrev'in *el-Mutavvel*'i bizzat Teftâzânî'nin önde gelen öğrencilerinden olan Burhaneddîn Haydar el-Herevî'den (ö. 821-830/1418-1426 arası) okumuş olması, onun *Hâşiye*'sine ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Tebliğimizde önce Molla Hüsrev'in belâgate dair olan diğer eserlerini kısaca tanıtacak, ardından *Hâşiye ale'l-Mutavvel*'i; adı, Molla Hüsrev'e aidiyeti, nüshaları, başı ve sonu, yazılış tarihi ve sebebi, muhtevası, metot ve üslubu, kaynakları, önemi gibi çeşitli açılardan tahlil etmeye çalışacağız.

Abstract

Mullā Khusraw's *Ḥashiya ʿalā l-Muṭawwal* in the Discipline of Arabic Rhetoric

Mullā Khusraw the sheikh al-islām, to whom Sultan Mehmed II referred as "Abū Ḥanīfa of our age" in the presence of his viziers, is mostly known for his works on Islamic law and the methodology of law. Moreover, he has also other works in such disciplines as tafsīr, kalām, logic, and balāgha (Arabic rhetoric). The most voluminous and the most known of his works on balāgha is *Ḥāshiya ʿalā l-Muṭawwal*. This work is a gloss on *al-Muṭawwal*, which is a commentary by al-Taftāzānī (d. 792/1390) on *Talkhīṣ al-Miftāḥ* by al-Qazwīnī (d. 739/1338). The latter is also a short-commentary on the third chapter of al-Sakkākī's (d.

626-1229) *Miftāḥ al-ʿUlūm*. It is important that Mullā Khusraw himself studied *al-Muṭawwal* under the supervision of Burhān al-Dīn Ḥaydar al-Harawī (d. between 821-830/1418-1426), one of the leading disciples of al-Taftāzānī. In my presentation, I will briefly introduce Khusraw's other works in the field, and then examine *Ḥāshiya*, discussing its attribution, its versions, its composition date and reason, its content, its method and sources and finally its importance in the field.